

ԱՐԱՄ ԹԻՒՐԱՊԵԱՆ

ՓԱՐԻԶԻ

ՓՈՂՈՑՆԵՐՈՒՆ

Մ Է Ձ

Փ Ա Ր Ի Ձ
Տպարան Պ. ԷԼԷԿՏՐՈՆ
1937

Զ Օ Ն`

ՏԻԱՐ ՆԵՐՍԷՍ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆԻ

ի Հրնտոնն

ՏԻԱՐ ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆԻ

ի Նիւ - Եորջ

ի նշան` սիրալիր երախտագիտութեան

Ն Ա. Խ Ա. Բ Ա. Ն

Փարիզի փողոցները՝ լաւագոյն գիտարանն է, մարդկային հոգեբանութիւնը ուսուցն ափրելու՝ ամենարևտիր ձուլարան մը՝ իրական կեանքի շարժառիթները զտելու համար, ով որ Փարիզի փողոցներու գիտութեանց դասընթացքներուն չէ հետեւած՝ հաւակնութիւնը չի կրնար ունենալ իրական կեանքը ճանչնալու, աւելի հեշտ է Սորպոնի Համալսարանէն վկայական մը ունենալ, քան թէ՛ Փարիզի փողոցներէն շրջանաւարտ ելլել։ Ան որ՝ Փարիզի սալայատակներու գաղտնիքներէն զուրկ է, իրական կեանքը իրեն համար միշտ գաղտնիք մը կը մնայ, այս վերջին մենաշնորհն ալ վիճակուած է, բախտին վերջին անխիւն լծուած էակներու դասակարգին, որոնք բնութենէն ժառանգած են, պողպատեայ կամք մը եւ լայնածաւալ փիլիսոփայութիւն մը։

Չմեռ ե . . . անծրեւախառն ցուրտը՝ կը թափանցէ անպատասպար մարմնոյդ՝ մինչեւ ոսկորներուդ ծուծր, սարսուռի ենթարկելով բոլոր էութիւնդ. թափառական հրեայի ցուպդ դողդոջուն ձեռքերուդ մէջ, անհընդհաւ կը քալես դէպի անորոշ նպասակ մը՝ անոգայ արտաքին ու ներքին ցաւերուդ, անաարբերութեամբ, գիտութեամբ, ծիծաղի՛, փոխն ի փոխ ալիքներուն կտրծք

տալով՝ կրկին ինքզինքդ աշխարհս երջանիկ մարդր կը համարես, երբ օրուան մար իրոսութեան շրջանդ աւարտած՝ պէտակ մը ապուրի առջեւ կը գտնուիս, փառք տալով՝ որ բախտը բեզ բոլորովին չէ լքած...

Ամառ ե... տարը ուժգնօրէն կ'ազդէ ջղային դրուժեանդ եւ դատարկ ստամոքսիդ վրայ՝ ուղեղիդ մէջէն՝ մասնաւոր երաժշտութիւն մը կը լսես, նախակարապետ գլխի պտտաներու, քրտինքը առատ կը հոսի, հալած ու մաշած մարմնոյդ վրայէն՝ դողդոջոյն ոտքերդ իւրաքանչիւր քայլիդ կ'ամբոստանայ եւ կը յամառի չի յառսջանալ: Ծակ գրպանդ՝ սոճարաններէն հեռու կը պահէ բեզ, նորէն փառք կու տաս, Փարիզի Քաղաքապետութեան, որ բեզի պէսներուն համար՝ պողոտաներուն երկայնքը հանգստարաններ պատրաստած է...:

Քալէ... քալէ... Մադասիրուժիւնը եւ Ազգասիրութիւնը փշալից դափնիներ հիւսած է բու մրրկայոյզ ճակտիդ, մարդկային երախտագիտութեան արդար վարձատրութիւնն է, որ կը քաղես հիմա... Քալէ... եւ մի տրտնջար, քանի որ՝ կամաւոր զոհարելութիւններուդ անխուսափելի հետեւանքներն են, որ կը ճաշակես, կրկին գոհ եղիր, որ անձանօջ հորիզոն մը պարզուած է առջեւդ՝ լրագրողի հետարքրութիւնդ յագեցնող, նայէ՛, տե՛ս, ուսումնասիրէ մարդկային հոգեբանութիւնը՝ իր բոլոր տեսանելի ու անտեսանելի ծալքերով, օգտակար դասեր հանէ պատկանած ցեղիդ նորածիլ ճիւղերուն՝ կեանքի պայքարին համար:

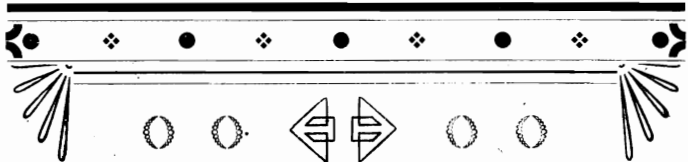
Քալե՛ . . . Քալե՛ . . . հպարտօրէն քալէ պարտականութեան ճամբուն վրայ, մի տկարանար, մի վհատիր, զղջման ճիչ մ'իսկ չի սրբապղծէ քու յրթններդ՝ շուրջդ յարուցուած վայնասունները կը նուաստացնեն, միմիայն՝ քու անբարունակ վիճակիդ բուն հեղինակները՝ այդ մարդակերպ հրէշներու փտած ու նեխած հոգիէն ժայթքող զարշահոտութիւնները՝ չեն կարող վարակել քու բարոյական հեղինակութիւնդ՝ տկարացած մարմինդ իսկ նուիրական է այլեւս յաջս ժողովուրդին, դուն ինկած չես, այլ՝ Հայրենիքի պաշտպանութեան պատեհին վրայ վիրաւորուած զինուոր մը, թոթուէ կրկին անհատական ցաւերուդ մտահոգութիւնը՝ վերջին շունջդ իսկ նուիրէ Ազգային իտալիդ՝ Փարիզի փողոցներու դիտարանէն՝ խոնարհէ Ազգային ու Ընկերային ցաւերու վրայ՝ տպաւորութիւններդ գրի յանձնէ, որմէ՝ օգտակար ու արդիւնաւոր դասեր կրնան հանել հայրենակիցներդ :

Քու ցաւերուդ, տանջանքներուդ որովայնէն թող նոր լոյս մը ծագի Ազգային փրկութեան ճամբուն վրայ՝ որուն արձակած ճառագայթները՝ փրկարար Մենտոր հանդիսանայ Հայրենագուրկ Յեղիդ բազմաչարչար բեկորներուն :

ԱՐԱՄ ԹԻԻՐԱՊԵԱՆ

3, Rue Lémon, PARIS (20e)

AVO

ՓԱՐԻԶԻ ՓՈՂՈՑՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Բարեկամ Շաւարշը՝ խորհուրդ կու տայ ինձ՝ որ ես ալ իմ Յուշերս հրատարակեմ, ձեռագիրը դրեթէ պատրաստ է, միայն թէ՛ Յուշերս հանրութեան զիտակցութեան յանձնելու համար Մամուլ մը կը պակսի, « Յառաջ »-ը իր սեփական ակնոցով կը դիտէ դէպքերը՝ թէև համակիր, միշտ նոյն տեսակէտները չենք պաշտպաներ, տարակարծութիւններ ունինք կենսական խնդիրներու շուրջ՝ հետեւաբար « Յառաջ »-ի սիւնակները վարժուած չեն « Խթան »-ի խայթոցներուն ճշմարիտ արտայայտիչը ըլլալու, այո, ուրիշ լրագիրներ չեն պակսիր, դժբախտութիւնը այն է որ՝ իմ պաշարներս մուտք չեն կրնար ունենալ նպարտվածառներու խանութներուն մէջ . . . :

Ինչպէս որ ընթերցողը կը տեսնէ, պարադաներու բերումով՝ Յուշերուս հրատարակութիւնը՝ գոնէ առայժմ՝ առկախ կը մնայ, ներկայ հրատարակութիւնը նախակարապետ մըն է, որ պիտի պարունակէ հինգ տարիներէ ի վեր Փարիզի փողոցներուն մէջ կատարած ուսումնասիրութեանցս հաւաքածոն՝ որմէ օգտակար դասեր կրնան հանել երիտասարդ հայրենակիցներս

AVO

« à quelque chose le malheur est bon » կ'ըսէ ֆրանսական առածը :

Երիտասարդ հայ բարեկամս, դուն որ զիս կը կարգաս, հետեւէ ինձ՝ քայլ առ քայլ՝ Փարիզի փողոցներուն մէջ, քու անփորձ մատներովդ շօշափէ այն վէրքերը՝ որ իմ պատշտներուս ընթացքին՝ քեզ կը մատնանշեմ, զիացիր զանազանել բարին՝ չարէն՝ հասկըցիր թէ՛ ինչ է իրական կեանքը և այս անցողակի Աշխարհը փոխորկող շարժառիթը՝ Աստուած պսպան կամ բնութիւնը՝ մեքենայ մը զետեղած է զլիսիդ մէջ, որ ուղեզ կը կոչուի, զիացիր այդ մեքենան շարժման մէջ դնել, բոլոր տեսածներդ կշռել ու չափել, ի մի բան՝ արամբարանել սորվէ, մի խարուիք փայլուն բառերէ և մի տարուիք նպատակաւոր ճառմարանութիւններու հոսանքէն՝ մի յանձնուիք քու երիտասարդ կիրքերուդ, իւրաքանչիւր բանի խորը թափանցէ, եթէ կ'ուզես յաջողութեամբ թիալարել անձնական նուազկոյ կեանքի ալիքներուն մէջէն՝ դէպի նուաճանագիտ, ևս ինքզինքս երջանիկ պիտի զգամ կրկին՝ եթէ՛ կարենամ փորձառութիւններս օգտագործելով քու մօտը համեատ Մենասորի գերը կատարել :

1931ին՝ Մարտէյլի նշանաւոր Միստալլը՝ ամէն ինչ տապալած էր, զիս ալ նետած էր Փարիզի փողոցներուն մէջ, այս փոթորկալից շրջանէն՝ ինձ ժառանգութիւն կը մնար, կատարեալ անկուտիութիւն, շարունակական զլիսի պատշա՝ սկորի մասնակի հիւանդութիւն մը՝ որով՝ ինձ համար կեանքի նոր շրջան մը կը սկսէր

այլևայլ անակնկալներով բեռնաւորուած՝ որու ծանրութեան տակ վերջնականապէս չընկճուելու համար, պողպատեայ կամք մը և լայնածաւալ փիլիսոփայութիւն մը հարկաւոր էր, ինչ որ մենաշնորհը չէր երբեք, կուսակցական աւագաններու մէջ մկրտուած խմբագիրներու՝ որոնք, գո՛նէ, օրական պիճքեկի ապահովութիւնը կը զգան իրենց գրչին ծայրը :

Փարիզ հասնելուս՝ կը փութամ դիմել մասնագէտ լիբրարոյժ՝ Տօքթէօր Եաղուպեանին՝ որ Պոլսէն արդէն մեր քնտանիքին ծանօթ էր, զուարճադէմ և կատակախօս Տօքթէօրը՝ զիս լաւ մը քննելէ վերջ՝ եզրակացուց .

— Զաւակս, դուն կեանքդ ազատելու և բոլորովին բուժուելու համար, երկու տարի Պերկ-Բլաժ խնամուելու ես :

— Շատ լաւ, Տօքթէօր, ինձ բարի խորհուրդներ կու տաք, միայն թէ՛ զանոնք գործադրելու անհրաժեշտ միջոցները կը պակսին :

— Գալուստ ազգականիդ հետ ի՞նչպէս ես զաւակս :

— Մեջերնիս սեւ կատու անցած է, Տօքթէօր, ան կը նստիւնարէ կախաղանի միջոցաւ զիս անդիի Աշխարհը զրկել՝ քա՛ թէ՛ Պերկ-Բլաժի միջոցաւ կեանքս փրկել՝ . այսուհանդերձ փորձ մը պիտի կատարեմ Պ. Գալուստի մօտ . թերեւ՝ աղէկ մէկ սաւաւրին հանգրպի, թէև՝ այս մասին յոռեակս եմ, ոսկիներու մշտնջենական շփման ներքեւ՝ անոր սաւաւրները և սիրտը մետաղի կարծրութիւն ստացած են, ի՞նչ կը պարտիմ, Տօքթէօր :

— Քեզի համար 40 ֆրանք զաւակս :

Տօքթէօր Եաղուպը՝ իբր փափկանկատ անձնաւորութիւն չէր ուզեր զիս դասաւորել հասարակ մահկանացուներու շարքին մէջ, ասա ինչո՞ւ համար 10 Ֆրանք ձյ աւելի կը պահանջէր, դիւրագագութիւնս չվիրաւորելու դիտնւորութեամբ:

Երկրորդ այցելութիւնս եղաւ՝ Տօքթէօր Թորդոմեանին՝ ալեւոր ծերունին՝ զիս լաւ մը քննելէ ու զննելէ յետոյ՝ եզրակացուց.

— Մտային յոգնութիւնդ բարդուած է ստամոքսի անմարսողութեամբ՝ որով գլխի պտոյտներու ենթակայ էք, ժամանակի խնդիր է, մասնաւոր խնամքի, հանգիստի և օգի պէտք ունիք...

— Ի՞նչ կը պարտիմ, Տօքթէօր, կարծես թէ՛ այս խօսքերը ելեկտրական հոսանքի մը ազդեցութիւնը ունեցած ըլլային՝ Տօքթէօրը՝ ամբողջ մարմնովը ցնցրւելով վեր ցատկեց և հետեւեալ յանդիմանական բռնիքը արտասանեց.

— Ամօթ է, մեր միջև դրամի խնդիր չի կրնար ըլլալ:

Ապշած ու հիացած երեսը կը նայէի. բաւական պայքարելէ վերջ՝ հազիւ կարողացայ դռնէ՛ քսան ֆրանք մը սպրտեցնել սեղանին վրայ:

Երբ դուրս ելայ, բնագործէն՝ բաղդատութիւն մը ըրի հայ վիրաբոյժի մը և հայ բժիշկի մը տարբեր մտայնութեան մասին՝ առաջինը՝ գործնական մարդ, կ'ուզէ խորհուրդ մը տալ և տուած խորհուրդին փոխարէնը կը ստանայ առանց իրեն ներկայացող հիւանդին կարողութիւնը նկատողութեան առնելու, մինչդեռ,

երկրորդը իտէալիստ մարդ, տարբեր կերպով կ'ըմբռնէ իր կոչումը՝ իր մատուցած ծառայութեան փոխարէն ոչ մի վարձատրութիւն կը սպասէ և կամովին կ'ուզէ որ տուժողը ինքը ըլլայ և ո՛չ թէ հիւանդը՝ անտեսելու չէ սա էական կէտը թէ՛ երկրորդը՝ աւելի խտտապահանջ ըլլալու արգարացի պատճառներ ունէր, այս երկու բաղգատութիւններէն թող ընթերցողը եզրակացութիւն մը հանէ, իւրաքանչիւրը իր տեսակէտին համապատասխան, գալով ինձ՝ ես շնորհակալ եղած եմ Տօքթէօր Եաղուպեանին՝ որ զիս նկատած էր անցեալի փառքովը չըջապատուած: Երախտապարտ կը մնամ սակայն՝ Տօքթէօր Թորգոմեանին՝ իր անձնուիրութեան գործնական ասպացոյցը տուած ըլլալուն համար, որ ինձ առիթ կու տայ սրտիս խորանին մէջ պատուոյ տեղ մը ապահովել իր յիշատակին:

Պ Ե Ր Կ - Բ Լ Ն Ժ

Պերկ-Բլաժ հասնելուն՝ ուղղակի կը դիմեմ ծանօթ զեղագործ՝ Պ. Թուհլաճեանին՝ առանց այլևայլի՝ իրեն կը նկարագրեմ ճշգրիտ գրութիւնս, Պ. Թուհլաճեան ինձ խորհուրդ կու տայ անմիջապէս օրերասխոնի ենթարկուիլ, քանի որ՝ նիւթական միջոցս չէր ներեր երկու տարի խնամուիլ: Վերջէն հաստատեցի որ, Պերկ-Բլաժի մէջ, հիւանդները երկու դասակարգի կը

AVO

բաժնեհն: Դրամ չունեցողներուն հարցը կ'ուզէին լուծել զանոնք անյապառ օրերասիտնի ենթարկելով, հոգ չէ թէ մահուան վտանգ իսկ բլլար, մինչդեռ՝ գրամատէր հիւանդները կը ջանան տարիներով Պերկ պահել: Հիւանդութիւնը շահագործումի միջոց մը եղած է, որմէ կ'ապրի գրեթէ քաղաքին բոլոր բնակչութիւնը: Բժիշկ, դեղագործ, հիւանդսպահուհի, պանդոկապետ համաձայնութիւն մը գոյացուցած են իրենց շահերը պաշտպանելու և կարելի եղածին չափ հարուստ հիւանդներ քաշելու գէպի Պերկ, իբր կաթնատ կով: Կարելի եղաւ ինձ միմիայն ութ ամիս մնալ Պերկ-Բլաժ, քանի որ՝ Մարսէյլ՝ հին ծանօթներէ բազկացած Յանձնախումբ մը միմիայն չորս ամիս կարողացաւ իմ պետքերս հոգալ, մնացած չորս ամսուան ծախքերը կարգադրուած են Պ. Թուհլաճեանի և Maison de Santé/ անօրէնին միջեւ: Կրկին չ'որհակալ ու երախտապարս եմ Պ. Թուհլաճեանին, որ ուրիշ ոչ մի հայու չըրածը ինձ համար ըրաւ:

Պ. Թուհլաճեան, Պոլսեցի, 74 տարեկան պղեւոր ծերունի մըն է՝ իր փառսւտը մօրուքով, ասկէ շուրջ 45 տարի առաջ Պերկ-Բլաժ կ'երթայ, թէ իր արհեստը գործադրելու Hôpital Maritimeի մէջ և միևնոյն ժամանակ խնամուելու համար, ինքն ալ տառապելով սակորի հիւանդութենէ մը: Երկուստորդ գեղագործը իր նշմարէ սր գիւղացիները գեղօրայք հայթայթելու համար կը ստիպուին հեռուոր քաղաքներ գիմել, ասիկա պատեն առիթ կը համարէ և հայկական գործնական սփիւ մղուած՝ կը բաձայ պզտիկ խրհիթ մը, ուր կը գետեղէ

AVO

բանի մը անհրաժեշտ գեղեր, տեղացի ֆրանսուհիի մը հետ կ'ամուսնանայ: Ըստ իր տօմարներուն՝ գեղարանի բացման օրը 75 սանթիմի առևտուր կ'ընէ, երկրորդ օրը՝ 1.50 ֆրանքի: այսօր, Պ. Թուհլաճեան, ոչ թէ միայն ըլլա Քարնոյի Pharmacie Centraleի սեփակա- նատէրն է, այլ՝ հսկայ հարստութեան մը տիրացած է, թագաւորէն աւելի թագաւորական է, կ'առէ հրեա- ները՝ իր վրայ հրաւիրելով հրեայ տարրերու առելու- թիւնը:

Պ. Թուհլաճեան, գեղարանի առևտուրէն զուրս՝ մաճուռի եւ բահաթ լոզուս էր շինէ ու կը ծախէ: Կիրակի օրերն իսկ հանգիստ չի ճանչնար: Գեղարանին կից՝ խաչոր սրահ մը ունի, ուր ամբողջ կիրակին կ'ան- ցընէ, տուզինան 6 ֆրանքի լուսանկարներ ծախելու համար:

Պ. Պ. Էգնտեան և Մարկոսեան, Պ. Թուհլաճեանի բարերարներն եղած են, անոնց շրամովն է որ կարողացած է իր ուսմունքը լրացնել: Սոյորութիւն ունի կրկնելու. « les richards armeniens sont des muffles »: Իմ Պերկ-Բլամ գոնուած միջոցիս՝ նամակ մը ստացաւ Փարիզի Կ. Սաչի Տիկնանց Միութեան կողմէ: Նամակը ինձ ցոյց տալով կ'ուզէր իմ գաղափարս հասնալ, հարկ եղած բացատրութիւնները տալէ վերջը՝ խնդրեցի որ գոնէ հազար ֆրանք մը ղրկելու էր, հետեւեալ օրը՝ հպարտութեամբ մը կ'ըսէր. « Թուրապեան քու խուրհուրդիդ անսալով՝ Կարմիր Սաչին հարիւր ֆրանք ղրկեցի... »: Երբ Ազգային Վիճակահանութենէն մէկ միլիոն շահեցաւ՝ զինքը նամակով մը շնորհաւորեցի, իր պատաս-

AVO

խանր եղաւ . « Երբ երկրորդ միլիոնը շահիմ շահ աղէ-
կութիւններ պիտի բնեմ . . . : »

Ասկէ յիսուս տարի առաջ՝ Պերկ-Բլաժ՝ իբր քաղաք
գոյութիւն չէ ունեցած՝ Assistance publique . ամէն
տարի՝ արձակուրդի շրջանին՝ իր հոգածութեան յանձ-
նուած որբերը կը զետեղէ եղեր գիւղացիներու մօտ ,
ժամանակ մը վերջ կը նկատուի որ՝ գիւղացուհի մը
խնամքին յանձնուած որբերը արագութեամբ կը բուժ-
ւին , հետաքրքրուած այս երեւոյթէն՝ տեղւոյն վրայ
քննութիւն կը կատարուի և կը հաստատուի որ խնդրոյ
առարկայ եղող գիւղացի կինը՝ ամէն առտու՝ սովորու-
թիւն ունի եղեր որբերը կառքի մը մէջ դնելով Պերկի
ծովեզերքը առաջնորդել և իրիկուան արեւմուտին
գիւղ վերագառնալ , որով՝ բժշկական քննութիւն մը կը
հաստատէ թէ՛ Պերկ-Բլաժը մեծ քանակութեամբ իօթ
կը պարունակէ : Ասկէ վերջն է որ կը շինուի Hôpital
Maritimeը և քիչ ժամանակի միջոցին՝ կը կառուցուի
կարեւոր քաղաք մը՝ վերոյիշեալ գիւղացի կնկան ար-
ձանը կը զարգարէ Պերկ-Բլաժի հրապարակներէն մին :

Պերկ-Բլաժի մէջ այժմ կը խնամուին ոսկորի-
հիւանդութիւն ունեցող 10.000 հոգի . որոնք՝ քիչ բա-
ցառութեամբ՝ ստիպուած են կռնակի վրայ պառկած
գիրքի մէջ մնալ տարիներով և իրենց անունդը կը
ստանան պառկած՝ առաջնորդուելով իրենց գլխին վրայ
դրուած հայելիներէն : Երբ օդը նպաստաւոր է , հիւանդ-
ները կ'առաջնորդեն ծովեզերք , իօթ շնչելու համար :
Պանդոկներու մէջ իսկ մասնաւոր ապաստանարաններ
պատրաստուած են , որպէս զի հիւանդները կարեւոր

եղածին չափ բացօդեայ ապրին: Ֆրանսայի մէջ, ու է վայր մը գոյութիւն չունի, ի բաց առեալ Պերկ-Բլափ' ոսկորի հիւանդութեան դարմանումին համար: Պերկ-Բլափի վիրաբոյժները՝ այս արհեստին մասնագէտ եղած են: Պերկ-Բլափի առաջին տարիները՝ վիրաբուժական տարածամ գործողութեան յանձնուած հիւանդները գրեթէ մեծ մասամբ կը մեռնին եղեր, մինչդեռ հիմակւան մեթոտներով՝ գրեթէ մահ շատ քիչ կը պատահի, 90 0/0 կը բուժուին: Անոնք որ Պերկ-Բլափ խնամուած և բուժուած կը համարուին, ապագայ անակնկալներէ խուսափելու համար, խոհեմութիւն կը համարեն, ամէն տարի ամառ եղանակին՝ իրենց օդափոխութիւնը կատարել հոն, նոյն իսկ գիրքի տէր հիւանդներ, մասնաւոր վիլաներ շինել տուած են, ուր կը մնան տարին երկու-երեք ամիս:

Պերկ-Բլափէն վերադարձիս՝ թէև հիւանդ՝ կ'ուզէի կրկին կեանքս շահիլ ճակտիս քրտինքով. այս նպատակաւ է որ դիմեցի գրչի ընկերներու: «Յառաջ» ի և «Նոր Երկիր» ի սիւնակները իմ առջև բաց էին, պայմանաւ որ աշխատանքիս փոխարէն ու է վարձատրութիւն չի պահանջէի: Գրչի գաղափարական ընկերներս բնական կը գտնէին որ Բրուսիոյ թագաւորին հաշտոյն աշխատէի, խորհելով թերևս թէ՛ ստամոքսիս կազմը թոյլատու էր յօդուածներով միայն սնանիլ...:

Յուսախաբութիւններու, յուզմունքներու, ապարգիւն յոգնութիւններու իբր արգիւնք՝ գիշեր մը սկսայ առատ արիւն փսխել: Փրկութեանս ժամը հասած համարելով՝ սրտի տրոփումներու, գլխի պտոյտներու

AVO

մէջէն՝ երկնային ճամբորդութեան մասին կը խորհէի, ուր, Աստուած պապան՝ Պալագեան Սրբազանի բարեխօսութիւններէն ազգուած՝ մասնաւոր տեղ մը պատրաստած էր ինձ համար իր Գրախտին մէջ և բացառաբար պիտի ընդունէր իր կեսարացի արարածներէն մին՝ իբր հազուադէպ շնորհք... : Հետեւեալ առտու դժբախտութիւնը ունեցայ հաստատելու որ մահուան մանգաղը զիս խնայելու անգթութիւնը ունեցած էր :

Նոյն իրիկունը՝ Լր. Բելիքիի սրճարաններէն միոյն առջեւ, երբ հանդիստօրէն սուրճ կը խմէի՝ ընկերակցութեամբ նստակին կամաւոր Պ. Մաքս Ճերմակեանի հետ, յանկարծ՝ սրտի և գլխի փոթորիկ մը զիս կը նետէր բարեկամ Ճերմակեանի ուսերուն : Այս ազնիւ երիտասարդը զիս գրկելով տարաւ մօտակայ պանդոկս և փութաց հոռաձայնել Տօքթէօր Թորգոմեանին՝ նմանապէս զիմած էր ամենամօտիկ ազգականներուս՝ իրենց յայանելով թէ՛ հոգեվարքի մէջ էի : Տօքթէօր Թորգոմեանի կրկնակի այցելութիւնը ստացայ. միայն թէ ամսուան մը հիւանդութեանս ընթացքին՝ միտիթարութիւնն իսկ չունեցայ ազգականներուս այցելութիւնը ընդունելու : Ամբողջ հիւանդութեանս տեւողութեան Պ. Ճերմակեանն է որ քանիցս այցելած է ինձ՝ անիծելով բոլոր մեծ ու պզտիկ ազգականներս և երբեմնի բարեկամներս... :

Տօքթէօր Թորգոմեան, ոչ թէ միայն ձրիապէս խնամեց զիս, այլ նաև՝ առիթ ունեցաւ իր յուշերը կարգաւու, որմէ կը հասկցուի որ՝ Պ. Ահարոնեանը Պատուիրակութեան կրկնակի ազգաչանքներուն ընթացք

տալով՝ հայրենասէր Տօքթէօրը, Պոլիս, անձնապէս դիմած է գահ սժառանգ Ապսիլ Մէնիսին և հայկական Ղարապաղը ազատած էր անխուսափելի ջարդէ մը՝ ուր կեդրոնացած էր թրքական կարեւոր բանակ մը. այս նպատակաւ՝ Տօքթէօրը կ'ըսէր. « Սիրող քարի պէս է, մահէն մի վախնար. մաիկ րրէ կարգացածներս՝ անկեղծ գրող մըն ես, օր մը առիթ կ'ունենաս այս մասին արտայայտուելու » : Այսպիսի ծառայութիւններ պէտք չէ որ մոռցուին, կը զարմանամ որ՝ կուսակցական մամուլը՝ այս մասին լռութիւն պահած ըլլայ, երբ՝ առիթ կ'ունենայ Տօքթէօր Թորգոմեանին մասին խօսելու :

Հիւանդութիւնս ալ աւելի վատթար դրութեան մատնած էր նիւթական լիճակա՝ բոլորովին լքուած ու յուսահատ՝ վերջին փորձ մը ուզեցի բնիկ Բարեգործական Միութեան փոխ-նախագահ Տրիպոսն Ասն Քէլէկեանի մօտ, որու մասին միշտ նպաստաւոր կերպով արտայայտուած էի բոլոր գրութիւններուս մէջ : Նկատելով որ՝ Հայ Բարեգործական Միութեան իբր գործօն անգամ ամբողջ 25 տարի կանոնաւորապէս տարեթոշակներս վճարած էի : Քէլէկեան խան՝ զիս մտիկ ընելէ վերջ՝ փութաց հեռաձայնել Պ. Վահան Մալեգեանին. « Թիւրպաեանը հոս է, անօթի է, բան մը ընելու է » : Այս բառերը կայծակի պէս ինկան գլխիս, այսպէս կ'արտայայտուէր այն անձնաւորութիւնը՝ որուն թեկնածութիւնը իսկ պաշտպանած էի իբր Բարեգործականի նախագահ, կը զգայի թէ՛ նոյն իսկ Քէլէքեանին համար ուժ մը չէի ներկայացներ այլև

AVO

քանի որ՝ գրիչ շարժելու և գովասանքներ շոայլելու առիթ չի պիտի ունենայի, ան ալ կը յուսար թէ՛ օր ըստ օրէ՛ կեանքը ինձմէ՛ կը հեռանար, տեղի տալով մահուան: Պէտք չէր զգար ձեռնոցներ դնելու իր ներքին մտածումը արտայայտելու համար: Այսուհանդերձ Տիգրան խան Քէլէկեան, Բարեգործականի Կեդրոնական Ժողովին ներկայացուցած էր իմ պարագաս և առաջարկած էր գոնէ 5000 Ֆրանքի վարկ մը բանալ: Երբ Քէլէկեանի գրառնեակը ներկայացայ Ժողովին խորհրդակցութեանց արդիւնքը իմանալու՝ ան ինձ ըսաւ.

— Քու ամենամեծ թշնամիդ Պօղոս էամէրեանն է, իմ բոլոր ջանքերս ի նպաստ քեզ՝ ի թերև հանեց հակառակ որ՝ Պ. Վահան Մալէգեան ալ ինձ համամիտ էր. երկուշաբթի օր գնայ Բարեգործականի Կեդրոնը բազմէ թիկնաթոռին վրայ ու իրաւունքդ պահանջէ, հայ Ժողովուրդին այնքան ծառայութիւն մատուցած ես:

— Լաւ Սան, միայն թէ՛ ես ոտքի վրայ կանգնելու կարողութիւն չունիմ, ի՞նչպէս կ'ուզէք որ այս սկար վիճակիս մէջ երթամ սքանտալ մը ընելու Բարեգործականի Կեդրոնը:

— Էօյլէ իսէ պե՛ն սե՛նի՛ն պապանն . . . ըսաւ:

Նկատելով Քէլէկեան խանի և իր պարսկահայ արբանեակին սպառնական դիրքը՝ ինձ կը մնար գլխարկս ու գաւազանս առունել ու փախչիլ. . . :

ՀԱՅ ԿՕՇԿԱԿԱՐՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿՆԵՐԸ

Պողպատեայ կամք և կազմակերպական ոգի կրող մարդու համբաւը ունէի, հակառակ առողջական վիճակիս՝ հարկ էր այս երկու միջոցներուն դիմել, առանց վայրկեան կորսնցնելու լծուեցայ մեթոտիկ աշխատանքի մը. Փարիզի բոլոր հայ դերձակներու և կօշկակարներու լիստը պատրաստեցի, մէկ ձեռքս գաւազան՝ իսկ միւսը՝ երեք քիլոյ կշռող Eternelle Victimeի հատորներով բեռնաւորուած այցելութիւններուս շարքը սկսայ. բնական ներշնչումէ մղուած առաջին այցելութիւնս եղաւ Ատաբազարցի դերձակներու մօտ: Ստացւած գոհացուցիչ արդիւնքը զիս աւելի քաջալիրեց, այս ծանր աշխատանքը աւելի թափով առաջ տանելու՝ միւսնոյն առթիւ՝ լրագրողի հետաքրքրութիւնս առիթ կու տար ինձ ճշգրիտ ուսումնասիրութիւններ կատարել և բոլոր տպաւորութիւններս մասնաւոր տետրակի մը մէջ արձանագրել անուններով և հասցէներով: Ատաբազարցիներու մտայնութիւնը ինձ համար նոր յայտնութիւն մըն էր, զարմանօք կը դիտէի որ անոնք ոչ միայն քիչ շատ զարգացած հայրենակիցներ են, այլ նաև պատուական հայեր, մասնաւոր ուշադրութիւնս գրաւեց Ատաբազարցի Տիկիներու ժպտուններես ընդունելութիւնը և բարեկրթութիւնը. — Հարկաւ պարոն, ամենայն սիրով, այդ գիրքը շատ հետաքրքրական ըլլալու է, նա մանաւանդ մեզ համար պարտականութիւն մըն է ձեզ նման վաստակաւորի մը հեղինակու-

Թիւնները քաջալերել — խնդիրը գիրք ծախելու մէջ միայն չէր կայանար, այլ՝ ընդունելութեան ազնիւ ձեւին շուրջ, որ հոգեկան մխիթարութիւն և սրտի հրճուանք կը պատճառէ յուսահատութեան մատնուած հիւանդի մը:

Փարիզի հայ գերձակներու լիսար լրացնելէ վերջ՝ սկսայ այցելել հայ կօշկակարներուն և իմ գործունէութեանս կեդրոն ընտրած էի Պելվիլի շրջանը, ուր համախմբուած կը գտնուին հայ կօշկակարներ: Այս միջավայրին մէջ ալ գտած ընդունելութիւնս յարգալից և համակրական էր, ի մի բան յաջողած էի 250 օրինակ զետեղել այս երկու հայրենասէր դասակարգերու մօտ, որով՝ գոնէ կեանքս ապահոված կը զգայի վեց ամսուան համար:

Մեր ազգային հերոսներէն՝ Զօրավար Սմբազ՝ ինձ նման թափառական: Կեանք մը կը վարէր Փարիզի փողոցներուն մէջ, սա առաւելութեամբ որ՝ Սմբազ Մշեցի ծնելու բարեբախտութիւնը ունեցած էր, ինչ որ նկատել կու տայի բարեկամիս՝ երբ յաճախ իրարու կը հանդիպէինք Լաֆայէթ փողոցի սրճարաններէն միոյն մէջ: Մշեցիները՝ գրեթէ առանց բացառութեան՝ մասնաւոր յարգանքով կը շրջապատէին իրենց պոիւ-ծասիրտ հայրենակիցը, իր ներկայութիւնը երբեք մոռացութեան չէին մատներ: Փարիզի Մշեցիները երջանկութիւն կը զգային իրենց Զօրավարը հիւրասիրելու. պարագայ մը որ ուշադրութիւնս գրաւած էր, միևնոյն պանդոկին մէջ սենեկակից ըլլալով իրեն՝ կատակի ձեւով կ'ըսէի. « Զօրավար, ինքզինքդ երբին

երջանիկ համարէ Մշեցի ըլլալուդ, գրեթէ ամէն օր հայրենակիցի մը այցելութիւնը կ'ընդունիս, Մշեցի համեստ բանուորը պարտականութիւն կը զգայ քու մասիդ գուրգուրալու՝ ո՛չ մէկ առթիւ չի տատամսիր քեզ իր համեստ բնակարանին մէջ հիւրասիրելու և կարելի եղածին չափ մեղմացնելու թափառականի կեանքդ, մինչդեռ՝ ես, հինգ տարիներէ ի վեր կեսաբացի ազգականի մը և կամ հայրենակիցի մը շուքն իսկ տեսած չեմ » : Ահաւասիկ հայ հերոս մը, որուն մարմինը թշնամի գնդակներով նուիրագործուած է՝ Հայկական Ազատագրական Պայքարի միջոցին, իր Մշեցի հայրենակիցներէն գուրս՝ ո՛չ ոք կը հետաքրքրուի իրմով և իր կենցաղավարութեան մասին, երբ՝ շատ անգամ՝ հերոսի արժանի հպարտութեամբ չէր ուզեր իր իրական կեանքը յայտնել և ճաշի միջոցներուն կը փակուէր իր սենեակը, հետաքրքիր աչքերէ հեռու՝ չոր հաց մը ուտելու համար : Սմբադ՝ մոռնալով իր անձնական ցաւերը սովորութիւն ունէր ըսելու . « Թիւրպեան, Փարիզի մէջ քեզմէ աւելի դժբախտ հայ մը չեմ ճանչնար » : Սմբասի տխուր վիճակը ինձ կը յիշեցնէ Զօրավար Անդրանիկի ինձ ուղղած մի նամակը Մանչըսթրէն՝ « Սիրելի Արամս, ինչ որ Սմբադի համար ընես ես ինքզինքս աւելի երջանիկ պիտի համարեմ և քեզ երախտապարտ պիտի մնամ ինձ ըրածներէդ աւելի . Սմբադի իրական արժանիքը շատ քիչերը կը ճանչնան . . . » :

Կիրակի մը Զօրավար Սմբադի ընկերակցութեամբ Ալֆօրվիլ գացած էի, բանախօսութիւն մը ընելու

որու միջոցին՝ ծանրապէս հիւանդանալով՝ պանդոկ վերադարձանք, Սմբազ փութաց հեռաձայնել Տօքթէօր Պօղոսեանին, որ գտնուած էր իրեն հետ Անդրանիկի բանակին մէջ: Տօքթէօր Պօղոսեանը ո՛չ միայն յաջողեցաւ առաջքը տանել՝ այլ սիրայօժար ինքզինքը տրամադրեց զիս խնամելու: Մէկ ու կէս ամիս անկողինը գամուած մնացի, զուրկ նիւթական ու է միջոցէ: Սմբատի անձնապէս կատարած դիմումը ապարդիւն ըլլալով, ճարահատ՝ 15 օրուան մէջ 5 անգամ հեռաձայնած էր Փարիզի ազգաստախնամին և մի անգամ այնքան խիստ արտայայտուած էր հեռաձայնին մէջէն որ «Նոր Երկիր»-ի խմբագիր Վարազդատ հաղորդակցութիւնը խզած էր: Սմբազ կ'ըսէր. «Թիւրապեան այս ճիւղներէն և սիրիկաներէն օգնւտ չի կայ, շուտ ելիր և կրկին գիրքերդ ծախելու նայէ...»

Ոտքի կանգնելէ վերջ՝ որոշած էի այլևս փողոցէ փողոց, գրասենեակէ գրասենեակ այցելութիւններս դադրեցնել. ամենափոքր անխոհեմութիւն մը կրնար այլևս զիս առաջնորդել անխուսափելի ելքի մը: Զմեռնային անձրեւոտ և ցուրտ օր մը՝ պանդոկապետը առանց այլևայլի զիս դուռը դրաւ. այս հարուածը այնքան ազդած էր ջղային դրութեանս որ գրեթէ տղու մը պէս կու լայի. երբ՝ առաջին հանդիպած ոստիկանէն զովսաբխային հասցէն կը խնդրէի, Ֆրանսացի ոստիկանը ինքն իսկ յուզուած քանի մը քաջալերական խօսքեր ընելէ վերջ՝ առաջնորդեց զիս 10րդ թաղամասը: Ոստիկանապետը՝ անմիջապէս անձամբ հեռաձայնեց Բարեգործականի Կեդրոնին և միևնոյն

ժամանակ մօտակայ Armée de Salutին, զիս վստահելով Քաբիթէնի պաշտպանութեան. « Հիմա ըսաւ, գնայ ուղղակի Armée de Salutի ճաշարանը, մէյ մը փորդ կշտացուր, Քափիթէնը տեղեկութիւն ունի, թէև այս պարագան զիս բոլորովին վրդոված էր, սակայն աղիքներու ճնշումը մէկ կողմէն՝ լրագրողի հետաքրքրութիւնս միւս կողմէն՝ զիս առաջնորդեցին ցոյց տրուած ճաշարանը: Անգամ մը որ ինքզինքդ այդ միջավայրին մէջ գտայ, առաջին շարժումս եղաւ փախուստի ճամբայ մը փնտռել՝ այդ վայրկեանին՝ Տիկին մը յառաջանալով դէպի ինձ՝ ըսաւ. « Պարոն, ես Քաբիթէնն հմ, Գոմիսէրին կողմէ կու գաք կարծեմ, սա դիմացի guichetին գիմեցէք և ըսէք թէ Քաբիթէնին պաշտպանեալն էք»: Կիշէն գտնուող մարդը քանի մը ժրթօններ նետեց առջևս ըսելով. « Կտոր մը հաց, ապուր մը և արիւոյ մը ուտելու իրաւունք ունիք, գացէք խոհանոց և ձեռքովնիդ ծառայութիւննիդ կատարեցէք »: Խոշոր ամանի մը մէջ տաք ջուրի նմանող ապուր մը հաց և լուբիան ստանալէն վերջ՝ անկիւն մը քաշուեցայ և փորձեցի ուտել, երբ՝ կասկածոտ ակնարկ մը նետեցի շուրջս՝ ցնցոտիներ հագած ամէն տարիքէ մարդակերպ էակներ տեսայ, որոնցմէ ոմանց մօրուքը՝ նոյ նահապետի չըջանէն մնացած էր: Դիմացս նստող փօթար մը բարձր ձայնով կ'ըսէր. « Alors mon vieux, ça ne va pas, ça ne passe pas . . . » Քանի մը դգալ տաք ջուրէն կուլ տալէ վերջ՝ ինքզինքս արագ քայլերով դուրս նետեցի առանց հախ նայելու:

Վերոյիշեալ եղելութիւնը՝ Ոստիկանական Տոմարին

մէջ արձանագրուած է, Դեկտեմբեր 1935 թուականով : Աւելորդ իսկ է ըսել թէ՛ ոստիկանական միջամտութիւնն անգամ ու է տպաւորութիւնն չէր գործած Բարեգործականի նշանաւոր Չարագործներուն վրայ, որոնք վարպետ դարձուածքով մը և կամ խաբերայութեամբ Ոստիկապետն իսկ քնացնելու արհեստին վարժ կ'երեւան . . . : Աւելի ճիշտը՝ Փրանտական փափկանկատութիւնը չէ թոյլատրած Ոստիկանական իշխանութիւններու ճնշում բանեցնել հայկական ներքին խնդրոյ մը պատճառաւ՝ Բարեգործական հաստատութիւնը վարող ականաւոր արկածախնդիրներու հանդէպ :

Armée de Salutի ճաշարանէն դուրս գալէս անմիջապէս վերջ՝ պատահամբ ծանօթացայ Տիկին Արմենուհի Գրլըճեանի (Անդրանիկի քրոջը աղջիկը) : Այս ազնիւ հայուհին՝ հակառակ իր վաթսուէն տարիներուն՝ նոյն օրն իսկ յաջողեցաւ Պելվիլի մէջ ամսուան մը համար սենեակ մը սպահովել և նմանապէս անհրաժեշտ ծախքերս, ըստ իր արտայայտութեան, չէր կրնար հանդուրժեր, որ իր մօրեղբօրը բարեկամը այսքան ախուր վիճակի մը մատնուի : Պելվիլ հասնելէս վերջ, ծանօթացայ նաև Իզմիրցի Տիար և Տիկին Օննիկ Թովմասեանին (կօշկակար), այս պատուական հայերն ալ կարելին ըրին որպէս զի ամիս մը ևս նիւթական հոգերէ ազատիմ :

Բարեբախտաբար՝ Կիւլպէնկեան ազնուական գերդասանը արժանի ժառանգորդներ ձգած է իւ ետին՝ յանձին Տիար Ներսէս Կիւլպէնկեանի ի Լոնսոն եւ Տիար Յարութիւն Կիւլպէնկեանի ի Նիւ-Յորք, որոնք կը զգա

AVO

քե՛ տգգականական եւ մարդասիրական պատրաստանութիւն մը ունին իրենց ընտանիքին հիւանդ մէկ անդամին հանդէպ եւ կարծեմ քե՛ հիմա նեզրիս գաղափար մը կազմած են իմ իսկական դուրսեանս մասին՝ որպէս զի զիս մի անգամ ընդմիջէ ազատեն, հինգ արիներէ ի վեր տեղոյ տեսակ մը ամօքալի մուրացկանութենէ՛ այս բարի անձնաւորութիւններու շնորհիւն է որ՝ յուսամ քե՛ ինձ կարելի պիտի ըլլայ 40 արի կենցաղավարութենէ վերջ՝ ձգել Ֆրանսան եւ երբայ ապրիլ բուն հայաստան կեդրոն մը, օրինակի համար Յունաստան, ուր, եթէ առողջական վիճակս ներէ, կրկին կարելի պիտի ըլլայ օգտակար հաստատակ Հայ ժողովուրդին: Եթէ նկատի առնենք երկու պատշտական նամակները, որ յունական կառավարութիւնը ինձ ուղղած էր իրեն երախտագիտութիւնը յայտնելու համար՝ Յունա-Հայ եղբայրակցութեան շուրջ կատարած ջանքերուս մասին:

Յիշեալ յարգելի անձնաւորութիւնները լաւ գիտեն քե՛ իմ երակներուս մէջ ո՛չ միայն Թիւրապիտաններու, այլ նաեւ Կիւլպէնկեաններու արիւնը կը վխտայ...:

Պարտուայք Կիւլպէնկեան՝ *Կիւլպպի Կիւլպէնկեան* սնունով կարեւոր վարժարան մը ունին Սալոնիկի մէջ եւ Տիար Ներսէս Կիւլպէնկեան իր լուսահոգի մօր՝ Տիկին Վերժին Կիւլպէնկեանի յիշատակը ամամահացնելու համար Մայրանոց մը շինել տուաւ վերջերս Հալեպի մէջ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶՆԻԻ ԴԷՄՔԵՐ

Հոնտոնարնակ Պ. Լեւոն Թիւրապեան՝ մօրաքրոջս
զաւակը՝ ամենամօտիկ ազգականներէս միակը եղած
է իմ վիճակովս հեռաքրքրուող, հինգ տարիներէ ի վեր
իր կարելին ըրած է և կ'ընէ :

Պարտականութիւն կը զգամ, հրապարակաւ իմ
չնորհակալութիւնս յայտնելու՝ ամէն անոնց՝ որոնք
քիչ թէ չատ՝ ջանացած են օգտակար ըլլալ ինձ, բայց
նուիրական պարտք մը կը համարեմ հոս յիշելու
անուանները այն ազնիւ ու պատուական հայերու՝ որ
երբեք տկարացաւ չեն իրենց յարգանքին մէջ ինձ
հանդէպ և միշտ պատրաստ եղած են կարելին ընելու՝
առանց գժգոհութեան նշոյլ մը ցուցադրելու :

1. Հայ Լէգէտնական Միութիւն ի Մարսէյլ, նա
մանաւանդ իր ազնիւ նախագահը Պ. Նշանեան :

2. Պ. Մելիք Գէորգեան ի Լիոն, նախկին կամաւ-
ւոր, Մշեցի :

3. Պ. Արամ Արամեանց, նախկին կամաւոր, ճշմա-
րիտ հայր՝ Ժան Կուժոնի եկեղեցիի շրջանակին մէջ :

4. Պ. Թովմաս Շիշլեան, նախկին կամաւոր,
դերձակ :

5. Պ. Լեւոն Մայխասեան, Խնուսցի, կօշկակար :

6. Պ. Պ. Յովհաննէս Վարդանեան, Սիսակ Սա-
նոսեան, Հայկ Մաճարեան, կօշկակար, և դերձակ :
Այս երեք ազնիւ և հայրենասէր երիտասարդները մեծա-
պէս օգտակար եղած են ինձ :

7. Պ. Արապեան, բիւ տ'Ապուքիր:
8. Տիար և Տիկին Պայտարեան, Տիար և Տիկին Իսրայէլեան, դերձակ և կօշկակար:
9. Պ. Մտեփանեան, Թալասցի, կօշիկ:
10. Պ. Պ. Սարգիսեան, Ա. Մկրեան, Եողղաթցի:
11. Տօքթէօր Խուպէսէրեան, Թալասցի:
12. Տօքթէօր Ուղուրլեան:
13. Պ. Լեւոն Սահակեան և իր պատուական քոյրը՝ Տիկին Տիգրանուհի Արապեան, անկեղծութեան և հիւրասիրութեան տիպար մը:
14. Պ. Պ. Կիւրճեան երեք եղբայրներ, Ռոսոսթոցի, կօշիկ, որոնք ազգականէ մը աւելի գուրգուրանք ունեցած են և միշտ պատրաստ օգտակար ըլլալու:
15. Ղազարեան ընտանիք, Պօղազլեանցի, դերձակ, համեստ, փափկանկատ և բարի ընտանիք մը՝ երկու եղբայրներ և երեք քոյրեր, կատարեալ նահապետական կեանք կր վարեն իրենց ազնիւ մօրը թիւին տակ և պատիւ կը բերեն հայ ընտանեկանութեան:
16. Պ. Քարաքէհեան, կօշկակար:
17. Պ. Ժան Գօլուքէսիկեան, Ամասիացի, կօշիկ:
18. Պ. Գրիգոր Էօզպէկեան, դերձակ:
19. Պ. Բօլատեան, դերձակ:
20. Պ. Գազազեան:
21. Պ. Բասկալ Բիրամալեան, սրճարանապետ:
22. Կեթցոեան, Չէյթունցի, կօշիկ:
23. Տիար և Տիկին Պիլալեան, դերձակ:
24. Տիար և Տիկին Աղամեան, դերձակ:
25. Տիար և Տիկին Տէօքմէճեան, կօշիկ:

26. Տխար և Տիկին Հավլուճեան և Տխար և Տիկին ձրլղալեան, դերձակ :

27. Պ. Գէորգեան, Սթանոսցի, Քլամառ :

28. Պ. Համբարձում Տիլսիզեան :

29. Պ. Միլտոնեան, Ամասիացի, դերձակ :

30. Պ. Պ. Աբովեան եղբայրներ, կօշիկ և դերձակ :

31. Պ. Նազարեան, խարբերոցցի, դերձակ :

32. Պ. Քէօլէեան, դերձակ :

33. Պ. Քիւբէլեան :

34. Պ. Կիւլպօլեան, դերձակ :

35. Օրիորդ Տօքթէօր Թորոսեան :

36. Պ. Յովսէփ Տարաեան, դերձակ, նախկին կա-

մաւոր :

37. Պ. Մինաս Վարդանեան, կօշիկ :

38. Պ. Տամլամահան, բիւ տէ Քլէրի :

39. Պ. Փափազեան, Շավիլ :

40. Պ. Պ. Յովհաննէս Ղազարեան և Համբարձում

Սինանեան, սափրիչ և կօշկակար :

41. Պ. Բարսեղ Մարգարեան, Թալասցի :

42. Պ. Ջազարեան, Իսիւլէ-Մուլինոյ :

43. Պ. Ինկիլիզ, Իսիւլէ-Մուլինոյ :

44. Պ. Գարակէօզեան, Իսիւլէ-Մուլինոյ :

45. Պ. Պաղատասար Վարդանեան, կօշիկ :

46. Պ. Պ. Արտաւազդ և Գրիգոր Մելիքեան, կօշիկ :

47. Պ. Սալբրեան, Թալասցի :

48. Պ. Յարութիւն Ուշազլեան, կօշիկ :

49. Պ. Պ. Կիւմիւշեան և Գեղամ Աճէմեան, բիւ

Քատէ թիւ 12 :

50. Տիկին Մարի Եազրձեան :

51. Պ. Յովհաննէս Տէր-Մինասեան , Խարբերդցի :

52. Պ. Պ. Աճեմեան եղբարք , կօշիկ :

53. Պ. Տէօլլէթեան , կօշիկ :

54. Պ. Ապոեան , կօշկակար :

55. Տէր և Տիկին Արամ Մարտիրոսեան , դերձակ ,

Ատանացի :

56. Պ. Փափազեան , դերձակ , 14, rue M^r-le-Prince.

57. Պ. Արթին Թաղէոսեան :

58. Պ. Թազուր Պարթրիկեան , Զոնկուլտագի ,

Սափրիչ , եռանդուն , գիտակից , բարի ու պատուական հայ մը , որ ապագայ կը խոստանայ , այս զքանչեղի երիտասարդը՝ նոյն իսկ իր հանգիստի օրերը զոհեց ամիսներով , իր իսկ արտայայտութեամբ՝ պարտականութիւն մը կատարելու համար Ազգային Վաստակաւորի մը հանդէպ :

Հիմա որ լրացուցի ներկայ հեղինակութեանս ինձ վերաբերեալ մասը , կարգը եկաւ անվերապահօրէն արտայայտուելու Ազգային խնդիրներու շուրջ : Այս պարտականութիւնն ալ դուիս հանելու համար պիտի առաջնորդուիմ Ազգային գերագոյն շահերէ , ազատ կուսակցական ու է կաշկանդումէ և անձնական զձուձ հաշիւներէ : Քառասուն տարիներէ ի վեր Ֆրանսայի ազատ հողին վրայ՝ ազատ մեծցած և ազատ խօսելու սրվորութիւնը իւրացուցած ըլլալով՝ անխուսափելիօրէն ապրած միջավայրիս ազդեցութիւնը կրած եմ , թո՛ղ հայ ընթերցողը չի զարմանայ , եթէ գրածներս արեւելեան վերապահութիւններու սեղամալէքներու դրոշմը չեն կրեր :

AVO

ՀԱՅ ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ

Ֆրանսացի նշանաւոր քաղաքագէտ մը՝ Jules Ferry, ըսաւ է, « Մարդկութիւնը մարդ մըն է, որ միշտ կ'ապրի եւ շարունակ կը սորվի »: Ես ալ իբր մարդ՝ այս ընդհանուր օրէնքէն բացառութիւն չէի կրնար կազմել, այսօր կը զգամ թէ՛ հակառակ հասուէ տարիքիս, հակառակ լուրջ դիտող մը բլլալուս, շատ մը կարեւոր կէտեր ուսումնասիրութենէս վրիպած են, այս իրողութիւնը կը խոստովանիմ անկեղծօրէն:

Հինգ տարիներէ ի վեր Փարիզի փողոցներուն մէջ մեկուսացած կեանքս, լայն առիթ ընծայեց ինձ յետադարձ ակնարկ մը նետելու ԾՏ տարիներու ելեէջներուն ու եզրակացութեան մը յանդիլ, ոչ թէ անհատական հոգեկան զոհացում մը ստանալու ետասիրութեամբ, այլ իմ պատկանած համայնքին, կրկին իմ հասկցած ձեւովս ծառայելու ջերմ փափաքով, իբր մարդ էակ՝ շատերու պէս՝ ես ալ կրնամ թերութիւններ ունենալ, միայն թէ՛ բարեկամ ու հակառակորդ՝ միշտ համաձայն եղած են արտայայտութիւններուս անկեղծութեան մասին: Այս անկեղծութիւնը կրնայ միտասած ըլլալ իմ անձիս՝ որ զիս առաջնորդեց այսօրուան անփառունակ բախտին, անոնք որ ժողովրդական շահերու կը նուիրուին հոգևով ու մարմնով՝ երբեք նկատի չեն առներ իրենց անձնական շահերը և փայլուն ապագայ մը դարբնելու հեռանկարը երբեք չէ վրդոված իրենց սիրտն ու միտքը: Ասոնց միակ նշանաբանը եղած է՝ ժող.

վրրդական գերագոյն շահերու պաշտպանութիւնը, և իրենց վարձատրութիւնը գտած են պարտականութիւն մը կատարած ըլլալու գիտակցութեան մէջ: Ես ինքզինքս լիուլի վարձատրուած պիտի համարեմ և հանգիստ սրտով պիտի թողում այս պարապ Աշխարհը՝ եթէ հայրենակիցներս ազնուութիւնը ունենան, համեստ տեղ մըն ալ ինձ շնորհել՝ ժողովրդական շահերու զոհուողներու շարքին մէջ:

Բառին բուն նշանակութեամբ՝ մտաւորական մը եղած չեմ, Ահարոնեաններու, Նազարեանցներու, Չօպանեաններու՝ գրական դափնիներէն՝ հատ մըն ալ ես խլելու հաւակնութիւնը չունիմ: Իմ վարպետներս եղած են, Ֆրանսացի ականաւոր խմբագիրներ՝ Հանրի ար Ռօշվօր, Փոլ ար Քասանեագ, Էտուար Տրիւֆօն, Արտուէն, որ գաւառնիքը ունէին իրենց ընթերցողներուն ներկայացնել՝ պարզ, յստակ, կարճ ու ազդու յօդուածներ: Ժողովուրդին լեզուն խօսիլ և ժողովուրդին լեզուէն հասկնալ, տարբեր բան մը մի փնտռէք իմ գրածներուս մէջ: Ի՛նչ կարեւորութիւն կը ներկայացնէ շուրջս կատարուած վայնասունները, երբ ես ժողովուրդին ցաւը կը զգամ իմ մորթիս վրայ և ժողովուրդն ալ զիս կը հասկնայ: Ո՛չ մի էնթրիք չէ կարող խանգարել այն սերտ կապն ու մտերմութիւնը որ Հայ ժողովուրդը ինձ կը միացնէ և զիս ալ Հայ ժողովուրդին:

Մեր ժողովուրդը՝ կրնայ շատ մը գնահատելի առաքինութիւններ ունենալ, նմանապէս պարսպակալի թերութիւններ, ամէն պարագայի, քանի որ հայ ծնած

եմ, կեանքի նպատակ ըրած եմ զայն պաշտպանել
օտար սանձգութիւններու դէմ, բայց կամաւոր կոյր
մը չեմ կրնար ձեւանալ, երբ խնդիրը կը կայանայ
ուշադրութիւնս կեդրոնացնել մեր անդարման թերու-
թիւններուն մասին: Պէտք է ուրեմն՝ անկեղծօրէն ու
անվերապահութեամբ վերլուծենք զանոնք և բժշկու-
թեան միջոցներու մասին խորհինք, եթէ կ'ուզենք
Ազգ մը կոչուելու արժանի ըլլալ: Դժբախտաբար՝ մեր
մտաւորականները իրենց գրութիւններով ու ճառերով
կը դովեն, կը փայփայեն, կը ջատագովեն ժողովուրդը,
անոր թերութիւններու մասին լռութիւն կը պահեն:
Պարզամիտ ժողովուրդն ալ կը շարունակէ հաւատալ
թէ՝ տեսանելի և անտեսանելի բարեմասնութիւններով
օժտուած թանկագին ցեղ մը ենք մենք, Աստուած
պապայից ընտրած ժողովուրդը, շփացած զաւակը,
որմէ օրինակ կրնան առնել Աշխարհի բոլոր քաղաքա-
կրթեալ Ազգերը, քանի որ Դրախտը Հայաստանի մէջ
գետեզուած էր և Նոյեան Տապանն ալ Արարատի ստո-
բոտը թառած:

Ի՞նչ է պատճառը, որ հայ մտաւորականը, ընդ-
հանուր առմամբ, շոյողի, փայփայողի դեր կատարած
է հայ ժողովուրդին մօտ, փոխանակ իր կոչման ար-
ժանի՝ ուղող և դատախարակող ըլլալու. ասոր ալ պա-
տասխանը շատ հեշտ է, որովհետեւ մաքրի անօթի է,
իւր գրածին ու ըսածին ինքն իսկ չի հաւատար, երբ
մարդուն փորը դատարկ է, ամառուան տաքը և ձմրան
ցուրտը՝ կրկնակի կ'ազդէ մտաւորականի ջղային դրու-
թեան, նոյն համեմատութեամբ ալ Ֆիլիքական

AVO

բարոյական տանջանքը կ'աւելնայ, այս պարագային կարելի չէ հայ մտաւորականէն ազատ թռիչքներ սպասել, ինչպէս նաև ժողովուրդի իսկական շահերու համապատասխան գրութիւններ: Հայ մտաւորականը կը գոհանայ ինդրոյ մը բնդհանուր, անորոշ կէտերը շօշափելով, հաւաքական անանուն ստատասխանատուութիւններ փնտռելով, երբ՝ երբեմն բնական անկեղծութենէ տարուած՝ կ'ուզէ ուղղակի մատնանշել չարիքին պատճառը՝ բուն հեղինակը, երբ անհրաժեշտութիւն կը զգայ անորոշը որոշել, Վը անունի մը փոխել: Անառնական զգացումը, որ իր աղիքները կը գալարէ, թունդ բողոք կը բարձրացնէ, իրեն զգացնելու համար թէ՛ օրական պիճիքէ կը հանգիստ ուտելու և գաւաթ մը կարմիր գինին կոնծելու համար, աւազակը՝ մարգասէր, խաչագոյր՝ սզնուակաճ ներկայացնելու է, քանի որ՝ բուն դրամատէրը՝ այդ աւազակը և այդ խաչագոյն է, որուն սղորմութեան շնորհքներուն արժանանալու համար Արծիւի ազատ թռիչքները ստնել ներելի չէ անկուախ մտաւորականոն. իրեն վիճակուած է միշտ սողայ օձի մը պէս, թունաւորելով իր մտաւորականի կեանքը և ամբողջ ժողովուրդի մը գոյութիւնը, անաւասիկ վտանգաւոր ախտ մը՝ որմէ պիտի տառապի բազմաշարչար Հայութիւնը, քանի արմատական դարման մը չի գտնուի մարդավայել կեանք մը ապահովել հայ խեղճ ու կրակ մտաւորականին:

Կ'ըսեն թէ հայ ժողովուրդը անմխարան է, կոտասէր ու կոշտ, ինչպէս կ'ուզէք, որ այս ցաւալի վիճակը բարեփոխուի, քանի որ միևնոյն ժողովուրդը

առաջնորդելու հաւակնութիւն ունեցող մտաւորականները նոյն միջբրոպներով թունաւորուած են: Մտաւորական ըլլալ չի նշանակէր անպայման ազնիւ ու բարեկիրթ ըլլալ: Քանի մարդս մտաւորապէս կը զարգանայ, նոյն չափով կեանքը վայելելու զգացումն ալ կ'աւելնայ, երբ մտաւորականը կը տեսնէ, որ ո՛չ թէ միայն կեանքը չի վայելեր, այլ չոր հաց մը ուտելու համար, ստիպուած է ոսկիհամբար ոչնչութիւններու տոջեւ մշտնջենապէս նուաստանալ: Այո՛, մարդուն միտքը զարգացած է, միայն թէ՛ իր ուղեղէն ժայթքող գրական փայլուն աղամանդները կը նետէ աղտոտ տիղմի մը մէջ հացի կտոր մը որսալու յոյսով:

Հայ մտաւորականը զրկուած ապրելու ու է միջոցէ, իր փրկութիւնը կը փնտռէ աջ ու ձախ գովասանքներ շնայելէ: Մարդը ժողովուրդի մասին մտածելու առիթն իսկ չունի, երբ հայ հարուստներու դռները զարնելէ և թափուած փշրանքները հաւաքելէ կը յուսահատի, ինքզինքը կը նետէ ու է կուսակցութեան մը ծոցին մէջ, առանց ներքին համոզման, հերիք է որ նոր կրօնափոխութիւնը իրեն հայթայթէ սպրեկու միջոցը...:

Շ Ա Յ Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր Ը

Կրօնքը խղճի խնդիր մըն է, եթէ կը հաւատաս գերագոյն էակի մը գոյութեան, երբեմն երբեմն՝ պէտքը կը զգաս անոր հետ հոգեկան հաղորդակցութեան մտնե-

լու յուսահատ վայրկեաններուտ, ո՛չ ոք ըսելիք մը ունի, տկար կամքեր, շատ անգամ իրենց կորովը կը ստանան եթերային երազներու օրօրոցին մէջ, ոչ մէկը իրաւասութիւնը ունի զիրենք զրկելու այդ մխիթարութեանէն: Այս աշխարհի մէջ երջանկութիւնը յարաբերական է, ո՛վ որ ինքզինքը երջանիկ կը համարէ պաշտելով աներեւոյթ զօրութիւն մը՝ իրապէս երջանիկ է, իրաւունք չունինք պախարակելու հաւատացեալները. ձգենք որ՝ անոնք կատարեալ ազատութեամբ նուիրուին իրենց հոգեկան փրկութեան, միայն թէ՛ այս վերջիններն ալ թող հաւակնութիւնը չունենան, կրօնական սկզբունքներ պարտադրելու իրենցմէ տարբեր խորհողներուն, որոնց խիղճը և բանականութիւնը բուարար են զիրենք առաջնորդելու խաբուսիկ Աշխարհի մը փշոտ ճամբաներուն մէջ: Երկու տեսակէտներ, որ հաւասարապէս հետեւողներ ունին, մին և միւսը յարգանքի արժանի . . . :

Գերագոյն էակը՝ հաւատացեալներու պաշտամունքը կ'ընդունի առանց կրօնականի մը միջամտութեան: Երկնային Բարձրագոյն Դուռը՝ աղերսազիր մը ներկայացնելու համար անպայման անհրաժեշտութիւն մը չէ կրօնականի մը խողովակէն անցնիլ: Աստուած ամէն ուրեք է, հաւատացեալ մը ամէն օր կրնայ սնոր հետ հաղորդակցութեան մտնել, առանց սեւազգեստ միջնորդի մը շահամոլ բարեխօսութեան պէտքը զգալու . . . :

Հայ կարօնական դասը, այսուհանդերձ, մեր պատմութեան մէջ տիպար կրօնականներ արտադրած է, որոնց բարոյական հեղինակութիւնը, առաքինի կեանքը,

Թանկագին օրինակ եղած են հայ ժողովուրդին անցեալին մէջ: Եթէ մեր ժամանակակից պատմութեան էջերը պրպտենք, հոն պիտի հանդիպինք, ի միջի այլոց, հետեւեալ պատկառելի դէմքերու. Խրիմեան Հայրիկ, Վարժապետեան, Իզմիրլեան, Գարեգին Սրուանտեանց, Մելքիսեղեկ Մուրատեան, Գուրեան, Նար-Պէյ, Գրիգորիս Ալէաթճեան, Օրմանեան, Տրդատ Պալեան, ևն. ևն. զժբախտաբար այս բարձր կրօնականներու փայլուն շառաւիղը սպառած է այժմ, որուն յաջորդած է, քիչ բացառութեամբ՝ անհաւատ, անակզբունք, կեղծաւոր սքեմաւորներու փոհմակ մը, որոնք օգտուելով կրօնականի նպաստաւոր հանգամանքէն՝ սանձարձակ կը նուիրուին Աշխարհային հաճոյքներու...:

Հայ կրօնականները և Հայ Մտաւորականները ինձ կը յիշեցնեն, երգիծական Պարոնեանի « Մեծապատիւ Մուրացկաններ » հազուադիւր բացատրութեամբ՝ աւտոնք են, հայ ունեւորին, զրամատէրին պարզ արբանեակեերը և իրենց անձնական շահերու ուզողութեամբ առաջնորդած են հայ ժողովուրդը, հայ կրօնականը, հայ մտաւորականին նման՝ նիւթական անկախ դիրք մը չունենալով՝ հայ հարուստներու շնորհքներուն արժանանալու նպատակաւ՝ միշտ զոհած է իր ներքին համոզումը և իր գաղափարականը, ճիշդ այս պատճառաւ է որ՝ Հայ Ունեւորը՝ մեր Ազգային կեանքին մէջ բացառիչ՝ դիրք մը գրաւած է, ի վնաս աշխատաւոր դասակարգերու...:

Հ Ա Յ Հ Ա Ր ՈՒ Ս Տ Ն Ե Ր Ը

Հայ հանրային կարծիքը առաջնորդող երեք տարրերէն երկուքին մասին սրգէն արտայայտուեցայ, այս անգամ իմ տեսակէտներս պիտի պարզեմ, ինչ որ կը վերաբերի երրորդին՝ այսինքն հայ հարուստներուն, որոնց անմիջական ազդեցութեան ենթակարկուած են հայ մտաւորականները և հայ կրօնականները, վերև բացատրուած պատճառներով, հետևաբար՝ մեր քաղաքական ձախողութիւններուն իսկ գլխաւոր պատճառներէն մին հայ հարուստները եղած են, որոնք իրենց անձնական շահերու համապատասխան ուղղութեամբ առաջնորդած են հայ ժողովուրդը՝ իրենց փերուն մէջ գիտակից գործիք դարձնելով մտաւորականները և կրօնականները՝ Կիլիկիոյ համար Ամերիկեան Մանսայի ինգիբր ասու մի փայլուն ապացոյցն է, իրերը և դէպքերը անկողմնակալ կերպով դատելու համար, հարկ էր նախ պատասխանատու տարրերու դիրքը ճշդել, այս աշխատանքը անհրաժեշտ էր, ժողովուրդը բոլորովին լուսաբանելու և հայկական կնճռոտ հարցը իր իսկական հողին վրայ դնելու համար: Այս մասին լայնօրէն պիտի արտայայտուիմ հարկաւ, երբ Քառասուն տարւան Յուշերս հրատարակուին.

Ժողովուրդներու դժբախտութեան մէջ մեծ դեր կատարած է ունեւոր դասակարգերու եսամոլութիւնը, ի մասնաւորի՝ Հայ Աշխատաւորները դառնապէս տուժած և զոհ գացած են հայ հարուստներու ընչաքաղ-

ցութեան, որոնց անկուշտ ախորժակը ո՛չ չափ կը ճանչնայ և ո՛չ ալ սահման:

Արդար ըլլալու համար սակայն, պէտք է յիշեմ թէ՛ մատի վրայ համրուող բարեսիրտ ու ազնիւ հարուստներ ունեցած ենք, որ մարդասիրութեան տիպարներ եղած են: Այս գրածներս չեն պատկանիր այդ պատուական հայերուն, յարգելի բացառութիւնները զանց բնելով, բագհանուր առմամբ հայ հարուստը մեր աչքին առջեւ կը ներկայանայ, պարզ parvenu մը, կոշտ, կոպիտ, ամբարտաւան ու ինքնահաւան: Քանի որ օրինակը վերէն կու գայ, մեր համեստ աշխատաւորներն իսկ կ'ազդուին այս մտայնութենէն: Հայ հարուստը կը կարծէ թէ՛ քանի որ զբամատէրն ինքն է, ամէն ինչ իրեն ներելի է, մտաւորական կարողութիւն և բարոյական արժէք չի ճանչնար, ո՛վ որ հարուստ է՝ արժանի է յարգանքի ու գնահատանքի, միւսները կը նկատէ իբր ստորին արարածներ, որոնց հետ շփում ունենայն իսկ անպատուութիւն կը սեպէ, առանց վայրկեան մը անդրադառնալու, որ համեստ աշխատաւորներու թափած ճակտի քրտինքով է, որ ինքն ալ հսկայ հարստութեան մը տիրացած է:

Հայ հարուստը մարդասիրական և ազգասիրական պարտականութիւն չի ճանչնար. « աջ ձեռքիս տուածը ձեռքիս ձեռքիս յետոյ չեմ տուած » առածը նշանակութենէ զուրկ է անոր համար, երբեմն փառասիրութենէ տարուած՝ երբ կը բարեհաճի նուէր մը շնորհել մարդասիրական ձեռնարկի մը համար, կը սպասէ, որ այս ժեստը թմրուկով յայտարարուի աշխարհի չորս ծայրերուն,

եթէ ո՛չ էֆէնտին կը գայրանայ, կը կատգի և իր գրամարկըը աւելի պինտ կը փակէ :

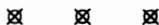
Ինչպէս որ ըսի, համեստ դասակարգերը միշտ օրինակ առած են հարուստներէն, երբ բախտը ժպտի ու անոնցմէ ոմանք ընկերային սանդուխի բարձր աստիճանին հասնին, շուտ կը մոռնան իրենց անցեալը, իրենց դժբախտութեան ընկերները :

Հայ հարուստը միշտ եղած է աման կարապետ ազգասէր, սպացոյցներ կը վիտան, յուսահոգի Պօղոս փաշայի Պատուիրակութեան օրով, պատերազմի ընթացքին, հայ հարուստները տասնապատկած էին իրենց հարստութիւնը, խեղճ փաշան թուուցիկը թուուցիկի վրայ կը հրատարակէր, զանոնք պարտաճանաչութեան հրաւիրելու և Ազգային Պատուիրակութեան դատարկ սնտուկին դրամ հայթայթելու համար, հայ միլիոնատէրերը քանի մը հազար ֆրանքով միայն կը մասնակցէին Ազգային Ազատագրութեան Հանգանակութեան, ըստ Պ. Նորատունկեանի վկայութեան, Զինադադարին՝ Պատուիրակութեան սնտուկը սանթիմ մնացած չէր, մինչդեռ՝ մեր « Caisse d'Indépendance » ր պարունակելու էր գոնէ հարիւր միլիոն: Ճարահատ Պօղոս փաշայ իր անձնական քսակէն 200.000 ֆրանք ևս տրամադրեց, Պատուիրակութեան ընթացիք ծախքերը գոնէ գոցելու համար: Ճիշտ այս պահուն էր որ թրքական պատուիրակութիւն մը Փարիզ կը հասնէր միլիոններով բեռնաւորուած՝ « La Cavalerie de Saint Georges » ի աջակցութեամբն է որ թուրքերը մեր բոլոր յոյսերը ի թերև հանեցին, գոնէ ինչ որ կը վերաբերի Կիլիկիոյ մասին :

Զինադադարէն վերջ, Անգլիոյ նախկին նախարարապետը՝ Լոյտ ճորճ կ'ըսէր.

« Եթէ դուք ձեր հարուստները չէք ճանչնար, մենք կրնանք ձեզ յանձնել անոնց լիստը, Հայ ունեւորները ոչինչ կ'ընեն իրենց Հայրենիքի Ազատութեան համար, անոնք անտարբերութեամբ կը սպասեն, որ երկինքէն Կազաները խրոված իրենց քերանը իյնան »:

Գալուստ պէյ, ականջդ խօսի:

ՀԱՃԻ ՄԱՐՈՒՔԷ ԱՂԱ ԻՐԱՆՈՍԵԱՆ

ԵՆԻ

ԳԱՆՈՒՍՏ ՊԷՅ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ

— —

Կը փութամ ըսելու թէ՛ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի ներքին կեանքով պիտի չզբաղիմ, հասկնալի փափկանկատութեամբ մը, հայ ժողովուրդը և զիս հետաքրքրողը, Հայ Կրեւոսի ազգային կեանքն է, այս մասին ալ պիտի արտայայտուիմ թէև անկեղծութեամբ՝ ռիսկալութենէ և վրէժխնդրութենէ չի պիտի տարւիմ, հակառակ, որ իմ այսօրուան դժբախտութիւններուս գլխաւոր պատճառը՝ նոյն իսկ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանն է:

Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան, 68 տարեկան է, ծնած է Պոլիս, զաւակն է, Թաւրացի Ազգային բարերար

AVO

Հաճի Սարգիս Ազալի և Տիկին Տիրուհի Կիւլպէնկեանի, երիցագոյն եղբայրը Պ. Գառնիկ Կիւլպէնկեանի (Փարիզ), Պ. Վահան Կիւլպէնկեանի (Ալճերի), իր ուսմունքը առած է Պոլիս՝ Ռոպերթ Գոլէճ, Մարսէլ՝ Ecole de Commerce, շրջանաւարտ է Լոնտոնի Օքսֆորթ Համալսարանէն:

Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան ունի երկու զուակաւաղջիկը ամուսնացած է Պ. Գէորգ Էստեանի հետ: Պ. Նուպար Կիւլպէնկեան Լոնտոնի Պարսկական Գեսպանատան խորհրդականն է: Կ'ըսուի թէ՛ Պ. Նուպար մտային կարողութեան տեսակէտով իր հօրմէն ետ չի մնար, հակառակ իր երիտասարդ տարիքին՝ ֆրանսական կառավարութիւնը զինքը պատուած է տալով ամենաբարձր պատուանշանը. « Commandeur de la Légion d'Honneur »:

Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի հօրենական ժառանգութեան բաժինն էր քառասուն հազար ոսկի: Հօրը մահուանէն վերջ, ժամանակ մը Սարգիս Կիւլպէնկեան Որդիք վաճառատունը կառավարելէ յետոյ՝ բաժնուեցաւ իր եղբայրներէն, Պաքուի մէջ, նաւթային հանքերու սեփականատէր՝ ծանօթ Պ. Աղեքսանդր Մանթաշօֆի խորհրդականը եղաւ երկար տարիներ: Սուլթան Համիտի շրջանին, շնորհիւ թրքական պաշտօնական շրջանակներու հետ ունեցած յարաբերութեան, յաջողեցաւ իրեն ապահովել Մուսուլի Բարիւղին 5 0/0 շահաբաժին մը: Այսօր հսկայ հարստութեան մը տէր դարձած է, որ միջին հաշուով երկու միլիար ֆրանք կը կարծուի:

Պ. Կիւլպէնկեանի անհերքելի կարողութիւնները ո՛չ ոք կը ժխդէ, նամանաւանդ՝ ֆինանսական տեսակէտով՝ հազուազիւտ տաղանդ մըն է, միայն տխուր է հաստատել թէ՛ քանի անոր մտային կարողութիւնները ծաւալած են նոյն տարողութեամբ ալ զգացումները նուազած կ'երեւին, մինչդեռ կը կարծուէր թէ՛ ազնուական միջափայրի մը մէջ ծնունդ առած՝ ինքն իսկ ժառանգած պիտի ըլլար հօրենական և մայրական բոլոր առաքինութիւնները և իր դուրգուրանքին առարկայ պիտի ընէր թէ՛ իրենները և թէ իր սլաոկանամ ցեղը: Կ'երեւի թէ՛ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան, բոլորովին տարբեր կը մեկնաբանէ կեանքի նպատակը և կը փափաքի մի միայն իրեն համար ապրիլ...: Կ'ընդունինք թէ՛ ժամանակ առ ժամանակ՝ մասնաւոր գումարներ կը նուիրէ Ազգին, միայն թէ՛ իր ըրած պզտիկ զոհողութիւնները համեմատութեան ամենափոքր եզր մը իսկ չունին բաղդատմամբ իր Արքայական հարստութեան...:

Ըստ իս, Հաճի Մարութէ Իբրանոսեան, այսինքն՝ Հաճի Աղան, ինչպէս սովորութիւն էր զինքը կոչել, Ամասիացի, այս անուս, անտաշ հայր՝ աւելի ազգասէր էր, քան թէ՛ իր անձնական հաճոյքներուն նուիրուած Միլիարատէր Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանը: Հաճի Աղան իր շահած միլիոնները պանքաներու մէջ անշարժ պահելու սովորութիւնը չունէր, քանի իր հարստութիւնը աւելնար, նոյնչափով մասնաձիւղեր կը բանար ամբողջ Թուրքիոյ մէջ և իր վաճառատուններուն մէջ ալ մի միայն հայեր կ'աշխատէին:

Իբրանոսեան վաճառատունները, նամանաւանդ՝ Գոյէճներէ շրջանաւարտներուն համար գործնական դպրոցներ էին, ուր մեր երիտասարդները կը պատրաստուէին կեանքի պայքարին, ի մի բան՝ Հաճի Ազան՝ աղէկ թէ գէշ, հարիւրաւոր հայ ընտանիքներու ապրուստը կ'ապահովէր: Խնդրեմ, հիմա ըսէք թէ՛ Իբրանոսեանէն հարիւր անգամ անելի հաբուս Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի շնորհիւ՝ նոյն իսկ մատի վրայ համբուող՝ քանի՞ հայ ընտանիքներ կ'ապրին:

Ի միջի այլոց՝ Փարիզի սալայաւտակներուն վրայ՝ Հայ Ազգի ապագան կազմելիք հարիւրաւոր երիտասարդներ, անգործութեան մատուած՝ կը մաշին, կը հիւժին, կը հալին և իրենց անօթութիւնը խաբելու համար յաճախ Ֆրիք կ'ուտեն, եթէ երբեք Ֆրանք մը գտնելու բարեբախտութիւնը ունենան իրենց ծակ գրպանին մէջ, Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան, օր մը արդեօ՞ք խորհած է զինքը շրջապատող թշուառութեան մասին, ան պիտի ազգուի արդեօ՞ք մեր արդար ու անշահախնդիր գիտողութիւններէն: Աշխարհային հաճոյքներու ոչնչութիւնը հասկնալէ վերջ, խղճի խայթ մը պիտի ունենա՞յ: Կիւլպէնկեան Գերգաստագին դարաւոր համբաւը իր բարձրութեան վրայ պիտի պահէ՞, ամենքնուս ալ հիասթափում պատճառելով և ամբողջ ժողովուրդի մը երախտագիտութեան արժանանալով, այն ատեն միայն ես ինքս առաջինը պիտի ըլլամ կոչելու, Կեցցէ՛ Գալուստ Կիւլպէնկեան...:

Հրեաները իրենց Բոչիլսովը կը պարծենան, մենք ի՞նչու չի պիտի պարծենայինք մեր Գալուստ Կիւլպէնկեանով... Յուսանք և սպասենք:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՓԱՐԻԶԸ ԵՒ ՀԱՅ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Աշխարհի չորս ծայրերուն ցրուած՝ հայրենազուրկ 800.000 Հայութիւնը՝ իր ուշադրութիւնը կեդրոնացուցած է Հայկական Փարիզի վրայ և անոր գործունէութենէն կը սպասէ իր փրկութիւնը: Ըստ իս, Հայկական Փարիզի կարողութենէն շատ վեր է այդ լուրջ աշխատանքը, քանի որ՝ ան իր ներքին խնդիրները կարգադրելու ուղղութեամբ իսկ կատարեալ անճարակութիւն ցոյց կու տայ: Այո՛, Փարիզի մէջ բնակութիւն հաստատած են, հայ ունեւոր և կուսակցական պետեր: Փարիզահայ հարուստը կ'առաջնորդուի հետեւեալ նշանաբանով. « Ուր հաց, ջրիկ հոն երգանիկ, ուր երգանիկ հոն հայրենիք », Հայաստանի գոյութիւնն իսկ զինք անտարբեր կը ձգէ, զուրկ ըլլալով գոհազութեան ոգիէ և Ազգային արժանապանութեան զգացումէ, քանի որ՝ Փրանսայի նման ազատ երկրի մը մէջ կ'ապրի և իր դրամը իրեն կարելիութիւն կու տայ ազատօրէն վայելելու կեանքի բոլոր հաճոյքները: Փարիզահայ հարուստը ասով կեանքի նպատակը իրագործուած կը կարծէ, եթէ քանի մը ունեւորներ, Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան շուրջ կը բոլորուին՝ այդ հաւաքոյթը առիթ կ'ընծայէ իրենց տեսակցելու և հաւաքաբար իրենց դրամարկները պաշտպանելու, որով՝ յաջա ժողովուրդին՝ Ազգային Բարերարներու տիտղոսին կ'արժանանան, Բարեգործականի սնուկը պահեստի դրուած միլիոններով...

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Գանք հիմա կուսակցութիւններուն : Իմ նպատակէս շատ հեռու է իւրաքանչիւր կուսակցութեան սկզբունքները քննադատել : Ամէն սկզբունք յարգանքի արժանի է , երբ ան՝ անկեղծ համոզման մը արտայայտութիւնն է և մեր Ազգային կեանքին մէջ արդիւնաւոր գործունէութիւն ցոյց կու տայ : Հոս , կ'ուզեմ մի միայն մատնանշել enseignei ետեւ քողարկուած պարապութիւնը և սնանկութիւնը՝ Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը : Հակառակ Մալէզեաններու և Զօպանեաններու ներկայութեան՝ շաբաթաթերթ մը իսկ սպահովելու և իրենց կուսակցական սկզբունքները տարածելու զոհաբերութիւնը չունին , այս մարդիկը կուսակցութիւնը իրենց սօքի յենարան ընտրած են , անհատական փառքէ ու շահէ տարուած Փարիզի Ռամկավար պետերու միակ գործունէութիւնը կը կայանայ , ընկեր Մալէզեանի շուրջ սլքտալ՝ Բարեգործականի իւղոտ պատառէն կտոր մը փրցնելու յոյսով : Ռամկավար շարքերը նկատողութեան առնելու են իմ անկեղծ արտայայտութիւններս , որ թշնամական ու է բնոյթ չունի , այլ՝ սրտցաւ հայ մը կ'աշխատի զիրենք լուսաբանել իրենց առաջնորդներու ապիկարութեան և շահամոլութեան մասին , իրականութիւն մը որ արդէն վրիպած ըլլալու չէ գիտակից շարքայիներու ուշադրութենէն :

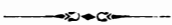
ՍՈՍԻԱԼ ԴԵՄՈԿ. ՀՆՋԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱՍԱԿՑՈՒՅԻՒՆ

Չեմ գիտեր թէ՛ արտասահմանի մէջ Հնչակեան կուսակցութիւնը ի՞նչ ջուրերու վրայ կը քալէ. ամէն պարագայի՛ Փարիզի նպարավաճառատունի դարակնէրէն արտածուած ապրանքը՝ տարուէ տարի Ֆրանսայի մէջ տկարացուցածէ Հնչակեան կուսակցութեան կազմը՝ ցիրուցան ընելով շատ մը գիտակից պատուական տարրեր, որոնք կրնային օգտագործուիլ Հայ Ազգային կեանքի մարզին մէջ: Հնչակեան կուսակցութիւնը՝ Փարիզի մէջ, անձնական սեփականութիւն դարձած է. կատարեալ անկման դատապարտելով Հնչակեան հերոսներու դափնիներով բեռնաւորուած փառաւոր անցեալը Ֆրանսայի մէջ, Հնչակեան շարքերը՝ Դաշնակցութենէն նուազ թիւ մը չեն կազմեր. միայն թէ՛ անկազմակերպ, անդեկ զանգուածի մը ապաւորութիւնը կը թողու, զուրկ՝ անշահախնդիր և կազմակերպական ոգի կրող իրական պետերէ: . . . :

ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒՅԻՒՆ

Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը՝ կուրծք տալով բոլոր փոթորիկներուն՝ ետագոյնը իր ձեռքին մէջ ամուր բռնած կանգուն կը մնայ Ազգայնական

Պատնէշին վրայ՝ յաջողած է իր միութիւնը և տիսիբլինը պահել և այսօր կը ներկայանայ Ֆրանսայի մէջ կենսաունակ տարր, որուն վրայ կրնան կրթնիլ անկուսակցական գիտակից հայրենակիցներ, եթէ կ'ուզեն, հայկական ոգին և ազգային զգացումը վառ պահել նոր սերունդի երիտասարդ սիրտերուն մէջ: Ահաւասիկ միակ յոյսը ճերմակ ջարդի ազետաւոր հետեւանքներուն դէմ պայքարելու:

Մեր ժողովուրդը կարծես թէ՛ ի ծնէ պաշարպօզուֆ է, ո՛չ պետ կը ճանչնայ և ո՛չ ալ կարգապահութիւն: Դաշնակցութեան անուրանալի արժանիքը եղած է այս խառնիճազանջէն մաքուր տարրեր զտել, զանոնք համախմբել, տիսիբլինի ենթարկել և զոհաբերութեան զգացումը զարգացնել անոնց մէջ: Գիտակից հայ մրոր կուսակցամոլութենէ և նախապաշարունմներէ չի տարւիր. եթէ կ'ուզէ եղելութիւնը հաստատել իր իրական գոյներով, ստիպուած է ճանչնալ այս ճշմարտութիւնը, ընտրէ դաշնակցական ամենահամեստ շարքային մը, անոր հոգեբանութիւնը ուսումնասիրելու համբերութիւնը ունեցիր. այդ համեստ գործաւորի կուսակցամոլ արտայայտութիւններուն մէջէն իսկ պիտի նշմարես զոհաբերութեան զգացումը, հայ մնալու, հայ մշակոյթով սնանելու անզուսպ փափաք մը:

Դաշնակցութեան դէմ եղած զիտումնաւոր յարձակումները, թէ ներքին և թէ արտաքին ճակատէն, արդիւնք են չար նախանձի և հայկական վերջին յինարանը խորտակելու հասկնալի ձգտումին: Այո՛, կ'ընդունիմ թէ՛ դաշնակցական պետերէ ոմանք, Զի-

նադադարէն վերջ, սխալներ գործեցին. սակայն ստիկա պատճառ մը չէ Դաշնակցութեան արժանիքը ուրանալու: Անցեալի սխալներէն օգտուելով, Դաշնակցութեան ներկայ պետերը կրնան նոյն սխալներու մէջ չիյնալ ապագային: Քանի մը պետերու սխալ գործունէութիւնը մոռցնելու չէ այն մեծ զոհողութիւնները, որ շարքայիները ըրած են, Հայ Ազատագրական խորհանին առջեւ, ի գին իրենց թանկագին կեանքին, հիմա որ՝ Աշխարհի չորս հովերուն մատնուած Հայութիւնը, օր քստ օրէ կը կտրսնցնէ զոհաբերութեան ոգին և օտար տարրերու մէջ ցուլուելու վտանգին առջեւ կը գտնուի հզօր կազմակերպութեան մը պէտք ունինք յանձին Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան:

Կեանքիս մէջ, ու է մի ժամանակ, կուսակցական եղած չեմ: նոյն իսկ առիթը ունեցած եմ, խափուքննադատելու քանի մը կուսակցական պետեր, սակայն արդարութիւնը կը ստիպէ զիս ըսելու թէ՛ Դաշնակցութիւնը բոլոր իր թերութիւններով և բարեմասնութիւններով մեր Ազգային կեանքին մէջ անհրատուութիւն մըն է:

Քաջագնունիի « Դաշնակցութիւնը այլևս անելիք չունի » արտայայտութիւնը, որ շահագործել փորձեցին անոր անոր անուղղայ հակառակորդները, կեանքոն յուսահատ ծերունիի մը վերջին ճիշն էր, որով կ'ուզէր ընդհանուր Հայութեան առջեւ փակուած դուռը իրեն համար բաց գտնել, իր ծերութեան վերջին տարիները օտարութեան մէջ քարշ չտալու համար: Հիմա որ թրքական վտանգին բարդուած է նաև ուրիշ շատ

մը վտանգներ մեր Ազգային գոյութեան դէմ, իբր Ազգային զիմադրութեան կեդրոն, գոնէ արտասահմանի մէջ, հզօր կուսակցութեան մը գոյութիւնը կենսական է, եթէ Գաշնակցութիւնը արդէն գոյութիւն չունենար, նոր Գաշնակցութիւն մը պէտք էր ստեղծել: Կ'ընդունիմ նաև թէ՛ Գաշնակցութիւնը՝ առայժմ, Հայաստանի մէջ անելիք մը չունի, բայց՝ ան շատ անելիքներ ունի գաղութներու մէջ: Թուրքն ու ռուսը (հասկցիր հրեայ տարրը) հաւասարապէս կը հալածեն Գաշնակցութիւնը և կ'ուզեն ջախջախել մեր Ազգային վերջին պատնէշն ալ՝ այս պարագան միայն հզօր փաստ մըն է Գաշնակցութեան գոյութեան արդարացման . . . :

ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ազգայնական մը ըլլալով հանդերձ՝ կը խոնարիմ Համայնավար կուսակցութեան գեղեցիկ իտէալին առջեւ, որ կը ներշնչուի գերազանցապէս մարդասիրական սկզբունքներէ, ժողովուրդներու եղբայրակցութիւն, սահմաններու ջնջում, առանց ցեղային խտրութեան՝ մարդկային էակներու հաւասարութիւն, իւրաքանչիւր մարդու իրաւունքը՝ օգտուելու բնութեան բարիքներէն, գերութեան ու թշուառութեան ջնջում: Եթէ այս բոլոր բաղձանքները իրականանան, Երկրային Դրախտը պիտի գերազանցեր իսկ Երկնայինը, սակայն

երբ տեսականէն իրականութեան անձնինք, մեր առջև կը ցցուի մարդն՝ նոյն իսկ ինքը, իր կազմուածքով, որ քժբախտաբար իր սրտին ու միտքին մէջ մթերած է այնպիսի անխորտակելի զէնքեր, որ վերոյիշեալ փափարքներու իրականացումը անհնար կը դարձնէ :

Մարդ էակը, հարուստ ու աղքատ, կը ծնի հաւասար, կը մեռնի հաւասար : Ճշմարիտ հաւասարութիւնը գոյութիւն ունի մի միայն այս երկու պարագաներու մէջ, միայն թէ՛ ծնունդէն մահը, մարդուս կենցաղաւարութեան մէջ անհաւասարութիւնն է՝ որ կ'իշխէ, Աշխարհիս ստեղծումէն ի վեր . այս⁶ եղած է բնական կան օրէնքը և այսպէս ալ պիտի շարունակէ տարաբախտաբար, հակառակ որ՝ տիեզերքին մէջ, ամէն ինչ կատարելիութեան կը հասնի . ուսմունք, գիտութիւն, գաղափար հսկայաքայլ կը յառաջանան, միմիայն մարդու բնական կազմն ու բնութիւնը անփոփոխ կը մնայ այս բնդհանուր յեղաշրջման մէջ, քէն, ոխ, նախանձ, ատելութիւն, Եսամոլութիւն, փառասիրութիւն, իր նմաններուն վրայ իշխելու ձգտումը : Այս ունակութիւնները քայլ մը իսկ չեն յառաջանար, մարդկային հաւասարութիւնը իրականացնելու նպատակաւ եղած ջանքերուն մէջ, ճշմարիտ հաւասարութեան հրաշքը իրագործելու համար, պէտք է փոխել մարդկային սիրտը և մարդկային միտք կոչուած մեքենաները, որ արտադրիչներն են վերոյիշեալ բոլոր ունակութիւններուն : Քանի այս արմատական փոփոխութիւնը տեղի չունենայ՝ ճշմարիտ հաւասարութեան, եղբայրութեան, ազատութեան մասին խորհիլ շուքի մը կտեւէ վազել կը նշանակէ :

Մարդուս կենցաղավարութեան մէջ, անասնական գագսու՛մը առաջնակարգ գեր կը կատարէ, երբ ստամոքսը իր բնական պէտքը կը գոհացնէ, մարդս իր տկար մարմինը ձմրան ցուրտէն և տոմառուան ջերմութենէն պառասպարելու միջոցներուն կը տիրանայ, ընդհանուր առմամբ՝ իր վիճակէն գոհ է և երբեք չի փափաքիր կեանքի գնով ուրիշ առաւելութիւններ ստանալ: Մարդը, երբ իրեն և իրեններուն համար կեանքի ապահովութիւն մը ստեղծած է, իր բնական եասութեանը երբեք թոյլ չի տար իրեն նոյն առաւելութիւնները իր նմաններուն ալ ապահովելու համար գոհողութիւններ բնել, ո՛ւր մնաց արիւն թափել: Այո՛, մարդս կը մտածէ և կը հետաքրքրուի ուրիշներու կեանքովն ալ, երբ տեսնէ որ դժգոհներու բազմութիւնը իր կենցաղավարութիւնը կը վտանգէ՝ անոնց ձեռքէն, բիրտ ուժի գիմելու կարելիութիւնը խլելու համար, շատ լաւ գիտնալով թէ՛ բնութեան բարութիւններէն զրկուածները, անգամ մը իրենց տարրական պէտքերը գոհացնեն, աւելորդը ստանալու նպատակաւ կեանքերնին չի պիտի վտանգեն:

Աշխարհի հզօրները՝ շատ լաւ ուսումնասիրած են մարդկային հոգեբանութիւնը և բնական կազմուածքը. երբ դժգոհութիւնը ընդհանուր դառնայ և մօտալուտ աղէտի մը առջև գտնուին, կը փութան ճարպիկ լարախաղացութեամբ՝ թուլացնել մշտնջենական գերիներու շղթաները և կը հաւանին, որ այդ զրկուածներն ալ մասնաւոր չափով մարդավայել կեանք մը ունենան, այս ստիպողական միջոցը գործադրելէ վերջ՝

կը փութան ցուցադրել իրենց պաշտպանութեան յատկացուած զինուորական և ոստիկանական ուժերը, քաջ գիտնալով թէ՛ ներկայ դրական Աշխարհի մէջ, մարդ էակը՝ պարզապէս խռատի մը համար արիւն-թափելէ պիտի խուսափի, ի բաց առեալ չէզոքացած արհամարելի փոքրամասնութիւն մը, որոնց ջանքերը բաւարար չեն ընկերային ներկայ շարքերը փոխելու, նկատուած է, որ մարդը, երբ թշուառութեան ճիրան-ներուն մէջ կը տուայտի, սերտօրէն կը փարի համայնավարութեան, երբ բախտի բերումով իր դիրքը փոխուի, ինքն ալ աշխարհիս բախտաւոր արարածներէն մին դառնալ, շապիկ փոխելու արագութեամբ սկզբունք կը փոխէ, առանց վայրկեան մը անդրադառնալու՝ իրեն երբեմնի բախտակից ընկերներու դժբախտ դրութեանը վրայ: Բնութիւնը իր արմատական օրէնքներուն պէսպիսութեամբ՝ կատարեալ անհաւասարութիւն է, քանի որ՝ մարդն ալ բնութեան մէկ սրեղծումն է, արդէն անհաւասարութեամբ շաղախուած է: Հետեւաբար բնութեան օրէնքներուն դէմ պայքարիլ և զանոնք կատարեալ յեղաշրջման ենթարկել մարդկային ուժերէն դեր ի վեր է:

Մեծ պատիրագմին՝ Ռուսիոյ տուած միլիոնաւոր զոհերը՝ երկրին թշուառութիւնը աւելի վատթարացուց: Համայնավար սկզբունքներու ջատաքով անհատներ, այս պատեհ առիթէն օգտուելով՝ անօթի մուժիկներու խոտառմներ շռայլեցին և յաջողեցան հսկայ պետութեան մը կառավարական ղեկը ձեռք անցնել Ասոնց տիրապետութիւնն ալ՝ միշտ կռթնած կը մնայ

AVO

բիրտ ուժի և զէնքի զօրութեան, որուն թուլացումը՝ պիտի նշանակէր Համայնավար կուսակցութեան ոչնչացումը՝ նոյն իսկ Ռուսիոյ մէջ: Համայնավար կուսակցութիւնը իր գոյութիւնը, ապահովելու նպատակով չի վարանիր կատարեալ անգթութեամբ հաւաքական ջարդեր սարքել՝ յետադիմական տարրերու բնաջնջումէն յետոյ՝ հիմա ալ նոյն արիւնաթաթախ մաքրագործումը սկսած է, նոյն իսկ Համայնավար ջարդերու մէջ: Համայնավար ամենասականաւոր առաջնորդներ, մի առ մի կը գնդակահարուին, յանուն մարդկային հաւասարութեան և ի սէր Ռուսական Երկրային Դրախտին: Մեծն Լենին՝ եթէ գերեզմանէն պուխ բարձրացնէր և գիտէր Ռուսական հողի վրայ կատարուած ջարդերը նոյն իսկ իր հաւատարիմ ընկերներուն վրայ՝ պիտի սարսափէր, թերևս պիտի զզջայ Քարլ Մարքսի վարդապետութիւնը Ռուսաստան մացնելուն համար:

Ստալինի և Թրոցքիի ազդեցութեան անհատական պայքարն է որ ծայր տուած է Ռուսիոյ մէկ ծայրէն միւսը, որու հետեւանքով՝ սրքան անմեղ արիւններ կը թափուին: Երկու Համայնավար առաջնորդները՝ չի կրնալով ներգաշնակել իրենց տեսակէտները, մահու և կենաց պայքարը կը մղեն իշարու հանդէպ, հոս է որ կրկին բնութիւնը իր անփոփոխելի սկզբունքները կը պարտադրէ: Երկու Համայնավար Մենտորներու փառասիրական քմահաճոյքներուն կ'ենթարկուի 160 միլիոն ժողովուրդի մը ապրելակերպը, քանի որ գիտակից, ուսեալ երկու առաջնորդներ ազնութիւնը չունին, իրենց ետը զոհելու մարդկութեան երջանկու-

Թեան համար կատարուած ջանքերու միջոցին և տկարութիւնը ունին հասարակ մահկանացուներու նման զիրար բզքտելու՝ ի՞նչպէս կ'ուզէք որ սամբոխը իր պարզամտութեան և տգիտութեան մէջ մարդկային հաւասարութեան մասին խորհի:

Պահ մը բնդունինք թէ՛ Համայնավար կուսակցութիւնը շնորհիւ՝ միլիոնաւոր զոհերու, շնորհիւ՝ կարմիր բանակին՝ բնդհանուր ան ու սարսափի մէջ, յաջողի Համայնավար սկզբունքները պարտադրելու Ռուսական սահմաններուն մէջ և արուեստական գոյալիճակ մը ստեղծէ, այս տարրական աշխատանքը լրացնելէ յետոյ՝ հուսկնութիւն ունենայ համաշխարհային Յեղափոխութիւն յառաջ բերել, իր սկզբունքները պարտադրելու համար բոլոր զբամառէր երկիրներու մէջ, ի՞նչ որ անխուսափելիօրէն տեղի պիտի տայ բնդհանուր պատերազմի մը, որու ելքէն կախում պիտի ունենայ մարդկութեան բախար: Պատերազմի մը միջոցին, Ռուսիա պիտի գտնուի, դէմ առ դէմ, այնպիսի հզօր խոչընթոտներու առջեւ, որ խոհեմութիւն պիտի համարէ անշարժութեան ուժին զիմել « la force d'inertie », միայն թէ՛ Գերմանիոյ, Իտալիոյ և Ճափոնի նման հզօր պետութիւններ, վասնզր նախատեսելով՝ բացէ ի բաց զիրք բռնած են Համայնավար Ռուսիոյ դէմ՝ աշխարհի բոլոր ժողովուրդները նոր խաշակրութեան մը կը հրաւիրեն: Անգլիա թեև երեւոյթապէս՝ գիտողի դեր կը կատարէ, բայց՝ իրականութեան մէջ կը քաջալերէ Հիթլերն ու Մուսոլինին՝ այդ քօղարկուած թոյլտուութիւնն էր որ առիթ տուաւ Գերմանիոյ և Իտալիոյ հզօրապէս զինուելու:

Տիեզերքի Քարտէսին վրայ. եթէ ակնարկ մը նետենք, կք տեսնենք շատ մը թագաւորական երկիրներ՝ Անգլիա, Իտալիա, Ճաբոն, Փորթուգալ, Պելճիգա, Հոլանտա, Սուէտ, Նորվեկիա, Ռուսիան, Եուկուադա, Պուլկարիա, Յունաստան, բոլորն ալ թագաւորական. Գերմանիա, Բոլոնիա և Թուրքիա թէև թագաւոր չունին, միապետական սկզբունքներով կը կառավարուին : Համայնավարութեան յաղթանակը պիտի նշանակէր, բոլոր թագաւոր գլուխներու անկումը : Ուրեմն՝ ինքնապաշտպանութեան բնազդը՝ կը մղէ վերոյիշեալ երկիրները համագաշնակցութիւն մը կազմել՝ ընդհանուրին դոյութեան սպառնացող Համայնավար Ռուսիոյ դէմ : Ֆրանսայ, թէև գաշնակցական կապեր ունի Ռուսիոյ հետ, գերմանական վտանգը հակակշռելու դիտաւորութեամբ, վերջ ի վերջոյ պիտի ստիպուի միանալ միւսներուն, քանի որ ֆրանսացի ժողովուրդը խորապէս ազգայնական է իր սոսիալիստներով և համայնավարներով : Կ'ընդունիմ թէ՛ բոլոր երկիրները իրարու հետ կարգադրելիք հաշիւներ ունին. համայնավար վտանգը, առ այժմ, այդ հաշիւները մոռցնել կու տայ, եթէ ժամանակը հասած համարեն, դրամատէր երկիրները իրենք իսկ նախայարձակ պիտի ըլլան Համայնավարութեան կեդրոնը ջնջելու համար, միանգամ ընդ միշտ :

Ընթերցողը նկատէ որ՝ եթէ սոյն ատղերը կը գրեմ, երբեք սկզբունքային նախապատուութենէ չեմ տարուիր, քանի որ՝ ես ինքս անձնապէս պաշտպանելու բան մը չունիմ, մարդկային յոռոջդիմութեան

նուսճուսմներն ալ երբեք զիս չեն խրատեցներ, որքան լայնածաւալ բլլան անոնք: Զգացումը չէ որ կ'առաջնորդէ զիս նախագուշակումներու մէջ, այլ՝ պարզապէս բանականութիւնը և ամենատարրական տրամաբանութիւնը: Իրականութիւնը իրականութիւն բլլալէ չի դադրիր և մեր զգացմանց քմահաճոյքներուն չենթարկուիր:

Համայնաւարութիւնը՝ ռուսական ծնունդ չէ, գերմանացի Քարլ Մարքսի Վարդապետութիւնը ներմուծուած է Ռուսաստան հրեայ միջնորդներու միջոցաւ: Հրեայ տարրը, սեփական հայրենիքէ զուրկ, տարածուած է բոլոր երկիրներու մէջ, և 15 միլիոն բազմութիւն մը կը ներկայացնէ, 5 միլիոն Ռուսաստան, 3 ու կէս միլիոն Բոլոնիա, 3 միլիոն Ամերիկա, 600.000 Գերմանիա, 500.000 Ֆրանսա, 300.000 Անգլիա, 400.000 Պաղեստին, մնացած մէկ ու կէս միլիոնն ալ ցրուած են ուրիշ երկիրներ: Հրեաները, թէև ցիր ու ցան, բայց շնորհիւ իրենց կրօնական աւանդութիւններուն՝ իրարու հետ սերտօրէն կապուած են, թէև կառավարութիւն մը չունին, սակայն այս պարագան չարգիլելը զիրենք ընդհանուր քաղաքականութիւն մը ունենալ իրենց հաւաքական շահերը հզօրապէս պաշտպանելու համար բոլոր երկիրներու մէջ: Այսով ալ չի գոհանալով՝ անոնք կ'ուզեն տիրապետել ամէն ուրեք. այս ձգտումը պատճառ եղած է, որ հակահրէական հոսանքը տարածուի: Հրեաները իրենց գոյութեան սպառնացող տարրերու դէմ պայքարելու համար կը քաջալերեն ձախակողմեան կուսակցութիւնը:

AVO

ները և պղտոր ջուրի մէջ կ'ուզեն ձուկ որսալ: Զարահան կառավարութեան ընթացքին՝ հրեան հալածանքի ենթարկուած ըլլալով՝ իր դարաւոր վրէժխնդրութիւնը գոհացուց ամբողջ Ռուսաստանը արեան հեղեղներու մատնելով: Հրեայ տարրը ժամանակին Սպանիայէն վտարուած ըլլալով, անոր վրէժխնդրութեան զոհ կ'երթայ հիմա: Հրեաները Ռուսաստանը կեդրոն ընտրելով կ'աշխատին ընդհանուր Յեղափոխութիւն առաջ բերել աշխարհիս մէջ, որպէս զի ընդհանուր քառասային վիճակէն օգտուելով՝ հրեայ տարրին զէմ կուտակուած ամպերը փարատեն և իրենց զքանչելի solidaritétով ընդհանուր զժբախտութենէն կրկին իրենք օգտուին:

Հրեան ի ծնէ քափիթալիսա է, իր բոլոր իտէալը կ'ամփոփուի դրամ կուտակելուն մէջ. հրեան իր հսկայ զանգուածով ո՛չ անկեղծ սոսիալիստ կրնայ ըլլալ և ոչ ալ համայնավար, միայն թէ՛ սոյն կուսակցութիւնները իր ափերուն մէջ գործիք կը դարձնէ մի միայն հրէական շահերու պաշտպանութեան համար:

Մասնաւորելով խօսքս Ֆրանսայի, Ֆրանսացի գործաւորը՝ իր վիճակը բարւոքելու համար պէտք չունի քաղաքացիական արիւնահեղ կռիւներու. օրինական միջոցներով իր փափաքածը կրնայ ստանալ: Ֆրանսացի գործաւորը շատ աւելի լաւ դիրքի մը մէջ կը գտնուի բազմամամբ ուրիշ կրկիրներու վիճակին. եթէ Ֆրանսացի գործաւորը իր շարժումներուն ազատութիւնը ունենայ, ու է Յեղափոխութիւն կարելի չէ որ ծագի Ֆրանսայի մէջ, ի՞նչու կ'ուզէք որ Ֆրանսացի գործաւորը իր արիւնը թափէ բանա մը համար,

որ արդէն ունի և աւելին ստանալն ալ գրեթէ իր կամքէն կախում ունի: Ֆրանսացի գործաւորին միջոց չի պակցիր իր ամենօրեայ պիճսեկը ուտելու, գինին կանծելու զեղեցիկ սեռին ընկերակցութեամբ սինեմաները յաճախելու: Հայրենիքի պաշտպանութենէն դուրս ֆրանսացի գործաւորը երբեք տրամադիր չէ իր արիւնը թափելու, միայն թէ՛ իր անմիջական դրացին՝ հրեան կը հակէ անոր վրայ, կը ներշնչէ զայն, առաջնորդելով դէպի եղբայրասպանութիւն, ի շահ հրեաներու: Այսուհանդերձ ֆրանսացի հազուադիւտ համայնավարներ, շատ լաւ կ'ըմբռնեն հրեաներուն էնթրիկը: Խօսակցութեան մը միջոցին, ֆրանսացի համայնավար մը ինձ կ'ըսէր խնդալով. « Հրեան սոսիալիստ է, համայնավար է, պայմանաւ որ՝ ներկայ անցուդարձերէն օդտուելով ան շարունակէ իր գրպանը լեցնել... »:

Պայքարը՝ որ ծայր տուած է ամէն կողմ՝ իրականին մէջ, ազգայնականներու և հրեաներու միջև է, ո՛չ թէ համայնավարներու և դրամատէրերու, այս ամէնքը գիտնալով՝ հայ գործաւորները պարզ գործիք մը ըլլալու չեն հրէական ափերուն մէջ: Ֆրանսահայերը նամանաւանդ, պէտք է զգուշանան Ֆրանսայի ներքին խնդիրներու միջամուխ ըլլալէ, մեր հիւրի հանգամանքն ալ արդէն այս կը պահանջէ: Մեր Ազգային դժբախտութիւններու միջոցին ո՛չ ոք մեզմով հետաքրքրուեցաւ և ո՛չ ոք մեզ օգնութեան հասաւ, ձգինք որ՝ երկու հակառակ հոսանքները՝ իրենց հաշիւները մաքրեն իրենց հասկցած ձեւով:

ՀԱՅ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Հուսահողի Պողոս փաշա նուպար, հիմնադիրը եղած է, Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան՝ Եդիպտոսի մէջ ասկէ շուրջ երեսուն տարի առաջ: Այս Ազգային Մեծ Հաստատութիւնը հիմնելու համար, Պողոս փաշա ներշնչուած էր Alliance Israéliteէն՝ իր կենդանութեան՝ Միութիւնը կատարեալ բարիք մը եղած էր Հայ Ազգին. իր մահուանէն վերջ՝ շահամու վարիչներու շնորհիւ՝ այսօր, մեր Ազգային Հաստատութիւնը, գրեթէ անհատական սեփականութիւն դարձած է, աւելի ճիշտ պիտի ըլլար զայն կոչել Société Anonyme Malézien et Cie, քան թէ՝ Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւն:

Հայ ժողովուրդի ընդհանուր փափաքին տեղի տալով՝ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան յաջորդեց Պողոս փաշայի՝ իբր Բարեգործականի նախագահ. իր նախագահական ճառին մէջ, Պ. Կիւլպէնկեան կ'ըսէր. « Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը՝ Հայ ժողովուրդի Ազգային Տունն է, ո՛ւր, իւրաքանչիւր հայ անհաս կրնայ դիմել աջակցութիւն եւ պաշտպանութիւն գտնելու համար »: Յաւալի է որ տարի մը պաշտօնավարելէ յետոյ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան, իր հրաժարականը ներկայացուց, զգուած իր շուրջը լարուած էնթրիկներէն, տեղի տալով Մալէզիաններու նման գաճաճներու առջև՝ առանց ամենադոյզն ճիգ մը ընելու Square Albionի Այի պապայի Որջը մաքրագործելու ուղղութեամբ:

հակառակ որ՝ հայ ժողովուրդը՝ առանց կուսակցական ու կրօնական խտրութեան իրեն կռնակ կանգնած էր :

Հայ անուան արժանի անհատ մը չեմ ճանչնար, որ Բարեգործականի կործանումը փափաքի, միայն թէ՛ Հայ Բարեգործական Միութիւնն ալ իր կոչման արժանի բարձրութեան վրայ մնալու է և ո՛չ թէ քանի մը արկածախնդիրներու ակերտուն մէջ, սխալու-լութեան և շահագործումի միջոց դառնալու է :

Ժողովուրդական դժգոհութիւնը, արդէն իր գա-գաթնակէտին հասած է, եզիպտոսի Ռամկաւար «Արև»ն իսկ, իր Թէքէեաններով և Պօղոսեաններով, ձայն կը բարձրացնէ և կ'առաջարկէ Բարեգործականի կեդրոնը կրկին եզիպտոս փոխադրել : Ի նկատի առնելով Բա-րեգործականի Ամերիկայի շրջանի արդիւնաւոր գոր-ծունէութիւնը՝ մենք՝ նպատակայարմար կը դատենք կեդրոնը Ամերիկա փոխադրել, ո՛ւր Պ. Պ. Արշակ Գա-րակէօգեանի և Յարութիւն Կիւլպէնկեանի նման պատ-ւաւոր անձնաւորութիւններու բարձր դիրքը և բարո-յական հեղինակութիւնը կատարեալ ժառանգութիւն կը ներշնչեն հայ ժողովուրդին : Այս երկու Ազգային Բա-րերարներու և իրենց նմաններուն շնորհիւ՝ Հայկական Բարեգործական Միութիւնը հսկայաքայլ կրնայ յառա-ջանալ և իրապէս Alliance Israéliteի փրկարար դերը կատարել Հայ ժողովուրդին մէջ :

AVO

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Սորհրդային Հայաստանի մասին տարիներէ ի վեր թեր ու դէմ՝ այնքան մեղան թափուեցաւ, այս րնդհանուր շփոթութեան մէջ, արտասահմանի Հայութիւնը անորոշութեան մատնուած, որոշ գաղափար մը դեռ չի կրցաւ կազմել Սորհրդային Հայաստանի իսկական գրութեան վերաբերեալ՝ որովհետեւ հակառակորդ կամ կողմնակից, կուսակցական նախապաշարումներէ տարւած՝ դիտումնաւոր կերպով աշխատեցան ճշմարտութիւնը խեղաթիւրել: Իւրաքանչիւրը իր տեսակէտը պարտադրելու պնդազլուութեամբ: Ես ալ իմ կարգիս հրապարակ կ'իջնեմ և կատարեալ ազատութեամբ ու անվերապահութեամբ պիտի արտայայտուիմ այս կենսական խնդրոյն շուրջ, առանց իսկ նկատի առնելու, որ իմ անձնական տեսութիւններս ու համոզումներս կրնան դժգոհութիւն պատճառել Մարտիրոսին կամ Թորոսին և կամ գոհունակութեան առիթ տալ Յակոբին և Կարապետին:

Սորհրդային Հայաստանը՝ պարզապէս Ռուսաստանի մի նահանգը կը կազմէ, իր ներքին և արտաքին քաղաքականութեան տէրը չէ երբեք, ամէն ի՛նչ կեդրոնացած է Մոսկուայի ակերուն մէջ: Հայաստանի մէջ ո՛չ մէկ տերեւ չի շարժիր, առանց Ռուսիոյ հաւանութեան ու արտօնութեան: Ասիկա բուն իրականութիւնն է, որ ո՛չ մի հերքում չի կրնար քօղարկել. խնդրեմ ըսէք, ունի՞նք Հայկական դեսպան մը կամ

Հիւսպատաս մը ու է երկրի մը մէջ. ո՛չ և ո՛չ. ասոր հակառակը ոչ մէկը կրնայ պնդել: Հայաստանէն ներս մտնելու համար հարկ է Մոսկուա աղերսագիր մը ուղղել և Ռուսական արտօնութեան սպասել: Այս պարագային ալ ռուսական հպատակութիւնը ընդունելէ վերջ միմիայն մեր սեփական Հայրենիքը մտնելու իրաւունք ունինք: Union Postale՝ որ աշխարհիս մեծ ու փոքրիկ երկիրներու անունը կ'արձանագրէ: Հայաստանի անունն անգամ չի յիշեր, հակառակ ո՞ր՝ Վրաստանն անգամ Union Postaleի մաս կը կազմէ...: Աւելորդ ճոռոմարանութիւններ ընելու սովորութիւն չունիմ, եղած իրողութիւնը հաստատելով կը դոհանամ:

Այո, Հայաստանի պաշտօնական լեզուն, առ այժմ, հայերէն է, Կառավարութիւնը Հայկական, ինչպէս նաև Բանակը. միայն թէ՛ երկրին կառավարութիւնը ստիպւած է կուրօրէն հետեւելու Մոսկուայի հրահանգներուն: Հայկական Բանակն ալ մի մասը կը կազմէ Ռուսական բանակներուն, եթէ հարկը պահանջէ, Մոսկուայէն եկած մէկ հրամանով՝ Հայկական Բանակը կրնայ տեղափոխուիլ Հայաստանէն դուրս և օգտագործուիլ այնպիսի ձեռնարկներու մէջ, որ Հայաստանի հողամասերու հետ ու է առնչութիւն չունի:

Ի մի բան Հայաստանի դիրքը Ռուսիոյ հանդէպ ճիշտ այն է, ինչ որ արաբական Ալճերիա Ֆրանսայի նկատմամբ, սա բացառութեամբ՝ որ Ալճերիացի արաբը ինքզինքը աւելի ազատ կը զգայ բողոք բարձրացնելու և գանգատներ ուղղելու Կեդրոնական կառավարութեան, առանց այս արաբքը աղետալի հետեւանքն ու

AVO

ունենալու իրեն համար, մինչդեռ Հայաստանի հայէն բխած բողոքները գնդակահարութեամբ կը փոխանակուին և շատերն ալ իրենց շունչը կ'առնեն Սիպերիոյ խորերը. եթէ ասոնք ալ Ազասի Խանճեանի բախտին արժանանալու դժբախտութիւնը չունենան:

Մեր ժամանակակից պատմութիւնը ճշգրիտ կերպով ներկայացնելէ յետոյ՝ կը փութամ ըսելու՝ երկու չարեաց փոքրագոյնը. կամ Թուրքին ետքաղաքը և կամ Ռուսական շղթաները կրել համբերութեամբ՝ ուրիշ ելք մը չի կայ. գոնէ ժամանակ մը: Բնականաբար՝ ամենքս ալ համաձայն ենք այս երկրորդ լուծումը նախընտրելու՝ ի չգոյէ լաւագոյնին: Մեր փափաքն է, գոնէ Հայ ժողովուրդի Ֆիզիքական գոյութիւնը ապահովել սպասելով լաւագոյն օրերու, այս տեսակէտով միայն Ռուսական լուծը կրնայ նկատուիլ նախախնամական բարիք մը՝ Հայաստանի աշխարհագրական դիրքը՝ մեր ձեռքերն ու ոտքերը կապած՝ կը յանձնէ Ռուսիոյ, որուն քմահաճոյքներէն և կամ բարեկամեցողութենէն կախում ունի երկրի ժողովուրդին գոյութիւնը:

Իս այն համոզումը ունիմ որ՝ մենք, եթէ միմիայն Ռուս ազնիւ ժողովուրդին հետ գործ ունենայինք, ապահովաբար՝ շատ լաւ պայմաններու ներքեւ պիտի ապրէր երկրին ժողովուրդը. կարելի իսկ պիտի բլլար ընդլայնել Հայաստանի սահմանները և գոնէ արտասահմանի Հայութեան մեծ մասը փոխադրել Երկիր: Դժբախտաբար հրեայ տարրը, ինչպէս երբեմն Թուրքիոյ մէջ, նոյնպէս ալ Հայաստանի մէջ կը հսկէ հե-

ուռէն մեր վրայ՝ լայն ասպարէզ չի տար մեր Ազգային փափաքները իրականացնելու :

Հրեայ տարրը՝ մեր դատի կորստեան մէջ գլխաւոր դեր խաղացած է, Պրիանը և Յրանքէն Պուլիսնը ներշնչողները հրեաները եղած են, որով մեզ վտարեցին կիլիկիայէն, մի կողմէ՝ Թուրքիոյ հաճելի ըլլալու և միւս կողմէ վտանգաւոր մրցակիցի մը գլուխը ջախջախելու համար : Այս մասին թէև շատ փաստեր ունիմ, զանոնք հրատարակելու համար ուրիշ առիթի մը կը սպասեմ :

Անգամ մը որ բուն իրականութիւնը ժողովուրդին առջեւ պարզեցի. անկողմնակալութիւնը զիս կը պարտադրէ բսելու, այս բոլոր ճշմարտութիւնը գիտնալէ վերջ՝ քաղաքական մեծ սխալ մըն է հակառուսական և հակահայաստանեան յոգուածներ հրատարակել արտասահմանի մէջ : Փոխանակ ապարդիւն և անպատակ գրգռութիւններով, արգէն ցիր ու ցան ժողովուրդը բաժան բաժան ընելու և ճերմակ ջարդը զիւրացնելու, ինչպէս որ կ'ըսեն, արտասահմանի մէջ, մեր բոլոր ուժերը կեդրոնացնենք և կարելի միջոցներով պայքարինք միմիայն ձուլման զէմ :

Հայաստանի ժողովուրդը և երկրին կառավարութիւնը հանպիստ ձգենք, որոնց ազատ կամքէն կախում չունի երբեք իրաց անողոք բնթացքը փոխել, այսպէս կամ այնպէս, ինչ որ ալ ըլլայ, Հայաստանի ժողովուրդը իր սեփական հողին վրայ կրնայ շատ մը փոթորիկներէ ազատիլ և իր ազգային գոյնը պահել, մենք՝ մեր քթին տակ զանուոյ Հայկական հոծ բազ-

մութիւնը այլասերման թոյնէն ազատելու նայինք, իրաւ է որ՝ աւելի հեշտ է, զրջի մը ծայրով սիւնակներ մրտտել, անիմաստ խրատներ տալ, քան թէ՝ արգիւնաւար աշխատութեան մը լծուիլ որ կը կարօտի հզօր կամքի և զոհողութիւններու . . .

Հ 0 4

Հ04 բառի նշանակութիւնն է՝ « Հայաստանի Օգոստոսեան Կոմիտէ », որ ամենուս ալ սրտին՝ կը խօսի, առանց կուսակցական և կրօնական խտրութեան, կարելի չէ երեւակայել հայ մը՝ որ այս մասին տարակարծիք գտնուի: Հայրենիքը ո՛չ մէկ կուսակցութեան սեփականութիւնն է և կը պատկանի ամենուն, ինչ գոյնի ալ պատկանի, իւրօքսնչիւր հայու տարրական պարտականութիւնն է իր նիւթական և քարոյական աջակցութիւնը բերել Մայր Հայրենիքին:

Երկրի վարչաձեւը՝ յիշեալ պարտականութեան հետ բնաւ երբեք կապ մը չունի: Վարչաձեւը կ'անցնի երկիրը կը մնայ, որ կը փափաքինք տեսնել՝ ազատ, զօրաւոր և երջանիկ, հոգ չէ թէ Կարմիր կամ եռագոյն դրօշը ծածանի Հայաստանի սահմաններուն մէջ:

Հ04ը քաղաքական բնոյթ ալ չունի, գոյն չփոթելու չէ Համայնափար կուսակցութեան հետ: Հ04երը հաստատուած են զազութիւններու և Մայր Հայրենիքին

AVO

հազարգակցութիւնները դիւրացնելու գովելի նպատակաւ. ան իր կոչման բարձրութեան վրայ մնալով կը ջանայ իւրաքանչիւր հայու ազգասիրական պարտականութիւնը յիշեցնելու: Հօկերը քաջայերեկ և իր աշխատանքը աւելիւնուորեկ ամէն մի հայու իրաւասութեան և պարտականութեան սահմանին մէջ է:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԹՈՒՐԿԻԱ

Քաղաքական հոգի վրայ՝ երբ ժողովուրդ մը մի միայն զգացումէ յարարուի, չի գիտեր չափ ու սահման դնել իր պահանջներուն և բաղձանքներուն, մէկ խօսքով, երբ սիրար ուղղելի դեր կը կատարէ և ամենատարրական արամտրանութիւնն իսկ կ'անգիտանայ այդ ժողովուրդը անխուսափելիօրէն իր կորուստին կը դիմէ: Մեր Ազգային Դատին անյաջողութեան, մեր ներկայ դժբախտութիւններուն իսկական ազդիւրը՝ պէտք է փնտռենք այս ճշմարտութեան մէջ, երբ կ'ըսեմ, անցիայի դատն դասերէն չօգտուելով կը շարունակենք նոյն ընթացքը՝ կը կրկնենք միևնոյն սխալը, բայց է որ՝ ինքզինքնիս զսպելու և մենք մեզ կատարելու կարողութենէն զուրկ ենք:

1870ին, Ֆրանսա դժբախտութիւնը ունեցաւ կորսընցնելու իր երկու նահանգները՝ Ալզաս և Լոթէնը, կատարուած տխուր իրականութեան հանդէպ, նշանաւ

և որ քաղաքագէտ Gambettaի կարգախօսք եղաւ « Pensons y toujours, n'en parlons jamais » (մտածենք միշտ այդ մասին, բայց երբեք չի խօսինք)։ Ֆրանսացի ժողովուրդը կատարեալ կարգապահութեամբ մտիկ ըրաւ Gambettaի խոհեմ և նշանակալից խօսքերը մաքուր 40 տարիներ, մինչև որ նպաստաւոր պարագաներ թոյլ տուին Ֆրանսային կրկին տէրը դառնայ իր կորսուած հողամասերուն։ Քանի որ Ֆրանսայի նման հարուստ և հզօր երկիր մը գիտցաւ իր սիրտը մրկող զգացումը զսպել քառասուն տարի, պարագաներու յարմարելու խոհեմութիւնը ունեցաւ, ներքի չէ երբեք, մեզի նման ազգատ ու տկար ժողովուրդի մը՝ տղայական յոխորտանքով մարտի հրաւէր կարգալ մեզմէ առաւելապէս հզօր երկրի մը դէմ՝ բան մը որ ու է օգուտ չունենալէ զատ՝ մեծապէս կրնայ վնասել մեր ապագայ գերագոյն շահերուն, եթէ կարենանք առայժմ կղպանք մը դնել մեր սրտին և տիրապէս իշխանք մեր ջղային հիւանդ գրութեան՝ ճշմարիտ հայրենասիրութեան անհերքելի ապացոյցը տուած պիտի ըլլանք։

Թուրքիոյ անհաշտ թշնամին՝ անոր վերջնական կորուստին աշխատող՝ Վեհիզելոս, քաղաքական քաջութիւնը ունեցաւ մինչև Անկորա երթալու և Մուսթաֆա Բէմալ փոսչայի բարեկամութիւնը մշակելու։ Ունինք արդեօք մեր մէջը յոյն նշանաւոր քաղաքագէտէն աւելի անչահախնդիր և անկէ աւելի հայրենասէր մը, ապահովաբար ո՛չ։ Միջազգային քաղաքականութեան մէջ՝ երէկուան թշնամին այսօր բարեկամ, այսօրուան բարեկամը կրնայ վաղը թշնամի դառնալ

պարագաներու բերմամբ: Ճշմարիտ քաղաքագէտը, անկեղծ հայրենասէրը այն է՝ որ օրր օրին կը հետեւի քաղաքական ելեւէջներուն: Ան որ այս հիմնական սկզբունքը չընդունիր և կը յամառի իր սխալներուն մէջ, այդպիսին ո՛չ թէ միայն քաղաքագէտ տիտղոսին անարժան է՝ այլ նաև ճշմարիտ հայրենասէր կոչուելու:

Թուրքիա իր աշխարհագրական դիրքին շնորհիւ՝ ներկայիս կը վայելէ Ռուսիոյ, Անգլիոյ և Ֆրանսայի հաւասար բարեկամութիւնն ու պաշտպանութիւնը, ինքզինքը աւելի հզօր կը զգայ քան թէ մեծ պատերազմին նախօրեակին, մենք չէ որ հաւակնութիւնը պիտի ունենայինք մեր խեղճ ու կրակ միջոցներով՝ Թուրքիոյ աննպաստ պայմաններ ստեղծել վերոյիշեալ կառավարութիւններու մօտ: Հայկական մտածելակերպը և Ազգային պահանջները՝ մեծերու նժարին մէջ ու է արժէք չեն ներկայացնէր դժբախտաբար, անոնք կրնան օգտուիլ մեր շատ համեստ ուժերէն, երբ հարկը պահանջէ, անգամ մը որ փոթորիկը անցնի դիւրաւ կը մոռնան կատարուած զոհողութիւնները, ասոր անժխտելի ապացոյցը տեսանք Զինադադարէն վերջ . . . :

Անգլիոյ և Ռուսիոյ դարաւոր մրցակցութիւնը՝ Պոլսոյ շուրջ, գաղտնիք մը չէ: Երկու մրցակիցները չի կարենալով համաձայնիլ առ ի չի գոյէ լաւագոյնին հառատարիմ դձնապանի պաշտօն յանձնած են Թուրքիոյ՝ Ոսփորի ափերուն վրայ՝ քանի այս կնճոռտ խնդիրը չի լուծուի ի նպաստ միոյն կամ միւս:

AIQ

Թուրքը միշտ ինքզինքը ապահով պիտի զգայ. ո՛չ թէ միայն Պոլսոյ տէր մնալու, այլ նաև փոքրամասնութիւններու իրաւունքները ռանակոխելու և անոնց Ազգային պահանջները գէնքի զօրութեամբ խորտակելու, այս ճշմարտութիւնը լաւ մը մխրճենք մեր ուղեղին մեջ, երբ անօգուտ ջանքեր կ'ընենք Միջազգային Քաղաքականութեան հիմքերը խախտելու ի նպաստ մեզ :

Գալով Խորհրդային Հայաստանին՝ որուն արտաքին քաղաքականութիւնը՝ ստիպողաբար Մոսկուայի խողովակէն կ'անցնի, կարելիութիւն իսկ չունի թշնամական դիրք բռնելու Թուրքիոյ հանդէպ, ստանց խաչաձեւելու Ռուսիոյ թրքասէր քաղաքականութիւնը :

Այո՛, կ'ընդունիմ թէ Թուրքիա 750.000 քիլոմետր քառէի վրայ միմիայն տասը միլիոն ժողովուրդ ունի, որ եթէ ամբողջովին մշակուի վերջին կատարելագործութիւններով, կրնայ սնուցանել զոնէ 50 միլիոն ժողովուրդ մը : Թուրքիոյ բարեբեր և բարեխառն կլիման, միացած իր անմշակ ահագին տարածութեան՝ չի կրնար անտարբեր ձգել զրացի յարածուն Իտալիան և Գերմանիան, օր մը չէ օր մը, թրքական հողերուն վրայ կրկին բախում մը անխուսափելի է, եթէ բնդհանուր հաշուեյարդարութեան ժամը հնչէ աշխարհիս բախար որոշող հսկայ պետութիւններու միջև, մենք, համեստօրէն ձգելու ենք, որ Մեծերը իրենց հաշիւները կարգադրեն իրենց գիացած եղանակով, ամէն գնով, ապագայ պատերազմի մասնակցիլ ասոր կամ անոր յաղթանակը չպատաստուորելու գիտումով, չի նշանակեր

անպայման այդ զոհողութեամբ մեր Ազատութիւնը գնել, Մեծ պատերազմը վերջնական զսար տուաւ մեր այս մասին, չի փորձուինք կրկին նոյն տխմարութիւնը ունենալու գոնե կոմունիստ, եթէ ու է հզօր կառավարութեան շահը պահանջէ որ՝ երկրամասին վրայ հողամաս մըն ալ մեզի յատկացուի իբր մեր սեփական հողը, այդ նուէրն ալ կրնանք ստանալ առանց մեզ նօսրացած կենսական ուժերը աւելորդ արիւնսահողութեամբ սպառելու, այս մասին այ՛ Հրեաներու Պաղեստին ներկայութիւնը բացարձակ ապացոյց մըն է: Միակ քաղաքականութիւնը որ մեզ ներելի է ի գործ դնել, առայժմ կայսնայ մեր Ազգային Ֆիզիքական գոյութիւնը ապահովելու ուղղութեամբ կատարելիք ջանքերուն մէջ . . . :

Անգրանիկ համոզուած էր, որ մեր սեփական ուժերով, փոքրիկ Հայաստանի սահմաններն իսկ ամիս մը պաշտպանելու կարողութիւնը չունինք: Միացեալ Անկախ Հայրենիք մը ունենալու գաղափարը ինքնին բնականաբար գեղեցիկ իտէալ մըն է, որուն իրականացումը, մեզի յաջորդող սերունդներու մտահոգութեան առարկայ կրնայ ըլլայ, մեր ներկայ պայմանները, մեր ուսերուն պարտականութիւն կը դնեն, Մեծ Եղեռնին վերապրող բեկորները ի մի հաւաքել ու անոնց ֆիզիքական գոյութիւնը ապահովել, այս կատարուելիք աշխատանքն ալ արդէն յիռուի բաւարար է ամբողջ սերունդ մը զբաղեցնելու: Ինչպէս անհատներու՝ նոյնպէս ալ ազգերու կեանքին մէջ, վերելքը կը կատարուի սաստիճանաբար՝ սանդուխտ առաջին

աստիճանէն վերի աստիճանը յանկարծական ուտում մը՝ նոր և թերևս վերջնական ազգտի մը գուռ բանայ մեր ժողովուրդին համար :

Եզրակացութիւն. 1. Հայաստանը և երկրին ժողովուրդը ձգենք իր բախտին և ձեռնպահ միանք քաղաքական ու է միջամտութենէ՝ նիւթապէս և բարոյսապէս միայն օգնենք Հայաստանի վերաշինութեան :

2. Թուրքիոյ հայութիւնը կը փոփաքի, որ արտասահմանի հայութիւնը իրենց յարաբերական հանգըստութիւնը չի խանգարէ անխոհեմ գրուածքներով և նոր գրգռութիւններու պատճառ չի դառնայ :

3. Սուրիոյ հայութիւնը՝ անվերապահօրէն իր բախտը կը կապէ Սուրիոյ արար ժողովուրդին՝ ի պահանջեց հարկին՝ ինքնապաշտպանութեան կը զիմէ արտաքին վտանքի մը պահուն, յտակօրէն ցոյց տանք թէ՛ հայ ժողովուրդը հաւասարիմ կը մնայ երկրի կառավարութեան և սնկեղծ բարեկամ Արաբ ժողովուրդին՝ եթէ թուրքերը մեզ հանգիստ ձգեն Սուրիոյ մէջ, մենք պատճառ մը չունինք Թուրքիոյ դէմ էնթրիկներ սարքելու : Սուրիոյ մէջ մեզ միայն ինքնապաշտպանութեան զգացումն է որ կ'առաջնորդէ... :

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ԶԻՆԻՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

— 00 —

Հայ ժողովուրդը՝ զարերու գերութեան շղթաներով կաշկանդուած՝ բոլորովին կորսնցուցած էր իր զինւորական բոլոր առաքինութիւնները, ինքնապաշտ-

AVO

պանութեան բնական զգացումն իսկ արձականոց չէր գտներ անոր սրտին մէջ, Թուրքիա կոչուած սպանդանոցին մէջ. կատարուած հայաջինջ քաղաքակոտորածիւնը զարհուրելի համեմատութիւններ երբեք չի պիտի ստանար, ոճրագործները սոսնձարձակ ասպարէզ չի պիտի գտնէին իրենց հրէշային արարքը ի գլուխ հանելու, եթէ իւրաքանչիւր հայ անհատ իր առնական կորովը պահած՝ զէնքի փրկարար միջոցին դիմած ըլլար. իրեն ու իրեններուն կեանքը պաշտպանելու համար:

Ընդհանուր աղէտէն ազատուած երիաստարդ հայ բեկորները՝ անձամբ ակամատես եղած են զործուած գազանային վայրագութիւններուն՝ հիմայ կը գտնուին Ֆրանսայի ազատ հողին վրայ, ասոնք զինւորագրութիւնը իբր երկնային րարիք պէտք է բնդունին և ուրախութեամբ դիմեն Ֆրանսական զօրանոցները, ուր պիտի սորվին կեանքի պայքարի անհրաժեշտ միջոցներէն մին՝ զինւորական կրթութիւնը, որ իրենց պիտի ներշնչէ՝ ազատ ապրելու հպարտութիւնը, մարդկային արժանապատուութեան գիտակցութիւնը, որ դիտէ, երբ հարկը պահանջէ, ետքաղանցներ փշուր փշուր բնել, մարդասպաններու ջոխիրները իրենց որջերուն մէջ քամել: Ինքնապաշտպանութեան կարող ազգերն են միայն որ ապրելու իրաւունք ունին, այն ժողովուրդը՝ որ միշտ գերի կը մնայ, ազնիւ ձիւրքերու չի կրնար տիրանալ, մինչև վերջ զօրւորներու ոտքերուն տակ սողալու և թշուառական կեանք մը քաշքշելու դատապարտուած է, ընդհանուր արգահատանք և նողկանք հրաւիրելով իր վրայ:

Գալով հիմա Ֆրանսական անսակէտին՝ ան կ'ըսէ, քանի որ Ֆրանսա բնակութիւն հաստատած ես և կհանքդ մեր հողին վրայ կը շահիս, գուն ալ պարտաւոր ես պաշտպանելու այն հայրենիքը որ քեզ կը սնուցանէ, կ'արձեմ թէ՛ այս տրամաբանութիւնը ու է առարկութիւն չի վերցնել, երբ հայ երիտասարդները՝ իրենց զինուորական պարտականութիւնը կատարեն, օրէնքին տրամադրութիւններուն համեմատ՝ Ֆրանսացի քաղաքացիներ կը դառնան, ինչպէս նաև իրենց կիներ և զաւակները Ֆրանսացիի համահաւասար իրաւունքներու կը տիրանան :

Մենք, աւելի պահանջկոտ ըլլալով՝ կ'ուզենք որ՝ Ֆրանսահայութիւնը հաւաքարար քաղաքացի դառնայ, ասով չափէն աւելի ախորժակ կը ցուցադրենք և սովորական թեթեւօտիկութեամբ կը խանդավառուինք և անկարելին կը պահանջենք, երկրին արմատական օրէնքները մեր քահանայութիւններուն ծառայեցնելու անգիտակցութիւնը կ'ունենանք : Ֆրանսացին չափազիտէ թէ՛ հաւաքական քաղաքացիութիւնը աւելի շահու խնդիր է, քան թէ զգացման : Ուրիշ պարագայ մըն ալ. մէկ կողմէ՛ հաւաքական քաղաքացիութիւնը կը պահանջենք, իսկ միւս կողմէ՛ հաւաքարար Հայաստան մեկնելու մասին կը խորհինք, եթէ Արքայութեան շքերքը մեր առջեւ բաց գտնենք, ասանց այլ և այլի՛ գոհանանք ուրեմն՝ միմիայն գինուորներու քաղաքացիութենէն. երբ Ֆրանսայի մէջ, հազարաւոր քաղաքացիներ ունենանք, ասոնք կրնան պահանջել իրենց երեսփոխաններէն և իրենց կառավարութենէն՝ որ

Ֆրանսահայ գաղութին մնացած մասն ալ լայն առաւելութիւններ վայելէ այս հիւրընկալ երկրին մէջ:

Առարկողներ գիտի ըլլան թէ՛ ներկայ սերունդն իսկ՝ օր ըստ օրէ՛ կը հեռանայ հայ մշակոյթէն, հայերէն լրագիր անգամ չի կարգար, եթէ մեր երիտասարդները մեր ազգային կեանքէն կը հեռանան, մենք մեր երիտասարդներուն մօտենանք և իրենց նախընտրած լեզուով լրագիրներ հրամցնենք անոնց, օրինակ առնելով հրեաներէն, միջնադարեան միջոցները այլևս բնթացք չունին ներկայ դարու մէջ, օրուան պահանջներուն համեմատ փոխենք մեր գործելակերպը, եթէ կ'ուզենք որ հայ երիտասարդներու իրենց գտնուած երկրին քաղաքացի ըլլալը բարիք մը ըլլայ Ազգին և ո՛չ թէ չարիք:

Մեծ երկիրներն իսկ խիստ կարեւորութիւնն կ'ընծայեն օտարութեան մէջ հաստատուած իրենց գաղութներուն և անոնց քաղաքացիութիւնը կ'օգտագործեն ի շահ Մայր Հայրենիքին: Մենք ալ այ՞ ուղղութեամբ շատ կարեւոր աշխատանքներ ունինք տանելիք, խնդիրը յարատեւ և մեթոտիկ աշխատանք մը ստեղծելու մէջն է, եթէ այս տարրական աշխատանքն ալ թափելու չափ ազգային կորով և կամք կը պակսի մեզ՝ երկրագունդիս վրայ իբր ազգ ապրելու իրաւասութիւն իսկ կը կորսնցնենք:

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ԱՍՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ամուսնութիւնը՝ բոլոր երիտասարդներու համար, կեանքի և մահու խնդիր մըն է, որուն մտահնալու է վերջին աստիճան լրջութեամբ, երբ րնակիլու համար չէնք մը կառուցանես, կ'աշխատիս որ զայն հաստատ հիմերու վրայ գնես, որպէս զի փլուզումէ գերծ պահես քեզ և քուկիները, քանի որ՝ այնքան հոգ կը տանիս ֆիզիքական գոյութեանդ շատ աւելի նախանձախնդիր ըլլալու ես, երբ խնդիրը կը կայանայ րնտանեկան բոյն մը շինելու մէջ, որուն գիրկին մէջ պիտի գտնես թէ ֆիզիքական և թէ բարոյական ապահովութիւն :

Բնութեան հիմնական օրէնքները՝ քիչ կ'առաջնորդեն զէպի գեղեցիկ սեռը՝ և կեանքի շրջանը աւելի հեշտօրէն բոլորելու համար կողակից մը կը փնտռես, ուշագիր եղիր որ չի սխալիս քու րնտրութեանդ մէջ, դժբախտութիւն հրախրելով՝ քու, կողակիցիդ և այն անմեղ էակներու վրայ, որոնք ծնունդ պիտի առնեն ձեր միութենէն :

Երիտասարդ երակներուդ մէջ արիւնդ կը վխտայ, շատ անգամ արամաղիր ես արտաքին երեւոյթներէն խարուելու՝ ինչ որ յաճախ սէր կը կարծես, պարզ քմահաճոյք մըն է, որ կարծ ժամանակամիջոցի մէջ կ'աներեւոյթանայ, տեղի տալով հակակրութեան մը, որ կը թունաւորէ քու րնտանեկանութեանդ, փոխադարձ զգացումէ տարուած, երբ երկու երիտասարդներ, իրա-
ու հետ միանայ կը փափաքին, իրենց ու շաղրու թիւնը

կեդրոնացնելու են իրենց զգացման տոկունութեան
չուրջ՝ և գիտնալու են թէ՛ սեռային յարաբերութիւնը
սահմանուած չէ միայն աշխարհային հաճոյքներու
կռուան մը ըլլալու, այլ՝ նախնական խորան մը.
որուն շուրջ պիտի ծլին ու ծաղկին բնութանիքը յաւեր-
ժացնող կոկոններ, որոնք խնամելու համար գիտակից
և պարտաճանաչ ծնողքներու զերը կատարելու նախ-
նական պաշտօնը ստանձնած են իրենք : Այս էակներու
ծնունդն է որ միութեան կապ պիտի հաստատէ, երէկ՝
սիրով գինովցած, բայց այսօր՝ պարտականութեան
զգացումի՝ փոխադարձ յարգանքի և համակրանքի
վերածուած կենցաղավարութիւն մը՝ փոքրիկ թոշնիկ-
ներու զայլայլիկներով նախնազործուած :

Կեանքի փորձարկութիւնը ցոյց կու տայ թէ՛
բնատանկեան շրջանակին մէջ յարաբերական ներգաշ-
նակութիւն պահելու և տեւական խաղաղութիւն ունե-
նալու համար, էրիկ կնկան միջև փոխադարձ զիջում-
ները անհրաժեշտ են, բնականուր առմամբ՝ զեզեցիկ
սեռը աւելի զգայուն է և իր կազմուածին պատճառաւ
ենթարկուած է ջգային դրութեան ազդեցութեան՝
քան թէ բանականութեան : Էրիկ մարդը՝ անզեակ
այս հոգեբանութեան, իրը վարժ գեկավար իր բնատ-
անկան նաւակը տաջնորդելու է վ՛րջին ծայր ձկու
նոնթեամբ՝ նտարին մէջ նետելով՝ ներդրամիս սգի և
սրտի բարութիւն, Կինը կ'ուզէ որ վերջին խօսքը
միշտ իրենը ըլլայ. էրիկ մարդը փոխանակ բորբոքելու,
անխորժ արտայայտութիւններ ունենալու, քանի մը
անուշ բառերով կրնայ մեղմացնել կնոջ գիւրարորո-

քուժիւնը և կրկին իր փափաքած կէտին բերել զայն

Հայ մայրերը՝ ընդհանուր առմամբ՝ տկարութիւնը ունին իրենց զաւակները չփուցնելու և անոնց համար փայլուն ապագայ մը երազելու. « Իմ տղաս, եթէ մեծնայ, պէյ մը, փառս մը պիտի ըլլայ, իմ ազջիկս քաղուհի մըն է, իր ամուսինը բռնու մը պիտի ըլլայ » այս ինքնին անմեղ բառերը կարծուածէն աւելի խոր կը քանդակուին երիտասարդ մատաղ ուղեգններու վրայ՝ ապագայ զժբախտութիւններու զուռ կը բանայ: Հայ մայրերը յաւ գիտնայու են թէ՛ իրենց զաւակները պարզ մահկանացուներ են, որ սահմանուած են իրենց ճակտի քրտինքով՝ իրենց օրապահիկը չահելու ապագային. այս ճշմարտութեան վերահասու՝ ըստ այնմ պատրաստելու են զանոնք կեանքի պայքարին համար: Նախընտրելի է, որ հարուստ թէ աղքատ, ամէնքն ալ առանց բացառութեան արհեստի մը տիրանան, կեանքի անհրաժեշտ պայմանը աշխատանքն է, ով որ չաշխատիր նամանաւանդ ներկայ դարուս մէջ, անօթի կը մնայ . . . :

Յրանասացի այլևոր Տօքթէօր բարեկամ մը Մարսէյ, Տօքթէօր Lieutaud, որ յաճախ ինձ կ'ըսէր. « Երէ ամուսնանալ կ'ուզես, նախ եւ ցելեդ օրիորդ առ, եւ զաւառեդ առ, եւ ֆալաֆալիքն առ, եւ փոպոպեդ առ, եւ դրացիեդ առ. »: Բոլոր հայ երիտասարդներու յուրջ ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ, Քրանասացի Տօքթէօրի մը այս նշանակալից արդար դիտողութիւններու մասին, որպէս զի զգան թէ՛ օտարուհիներու հետ ամուսնութիւն կնքել կը նմանի պարզապէս աւազի վրայ

չէնք բարձրացնելու, բնականաբար, բացառու թիւնները
յարգելի են: Անձնական փորձառութիւնս ալ կու գայ
հաստատել վերոյիշեալ խօսքերու ճշմարտութիւնը:
15 տարեկան հասակէս ի վեր Ֆրանսա դա՛նուած եմ,
Ֆրանսական մտայնութեամբ մեծցած յարատեւ յարա-
բերութիւններ ունեցած եմ, Ֆրանսացի բոլոր գասա-
կարգերու ընտանիքներուն հետ, ո՛չ ոք ինձմէ աւելի
Ֆրանսասէր չըլլայ, բայց ստիպուած եմ խոստովանելու
թէ՛ Ֆրանսուհի՛ մը հետ հայ երիտասարդի մը ամուս-
նութիւնը աղետաւոր է թէ՛ անհատական և թէ՛ ազ-
գային տեսակէտով՝ արդէն Ֆրանսուհիի մը համար,
օտար մը նա մանուա՛նդ հայ մը իրմէ նուազ արժա-
նիք ունեցող տարր մըն է, երբօր անոր հետ ամուս-
նանայ, կարծես թէ չնորճ մը կ'ընէ տարուած շատ
անգամ փայլուն երեւոյթէ, այս ստորագասութիւնն
ալ միշտ իրեն կը զգացնէ:

Մեղրալուսինի առաջին շրջանը բոլորուելէ յետոյ՝
երիկ կնկան միջեւ՝ երկու տարբեր մտայնութիւններ,
երկու տարբեր հոգեբանութիւններ իրատու դէմ կը
ցցուին, անկարելի դարձնելով ընտանեկան ներքին
խաղաղութիւնը՝ եթէ այս հոգեբանական գրոթիւնը
բարդուի նիւթականի պակասով՝ բացուած խրամատը
աւելի կը յայնայ ծնունդ տալով սոյն օրինակ արտա-
յայտութիւններու. « 1. Ֆրանսացի մը այս բանը չի
պիտի ըներ: 2. Կ'երեւի թէ՛ քու երկրիդ մէջ կիները
դերիի պէս կը գործածէք, հոս Ֆրանսա ենք, մենք
Ֆրանսուհիներս չենք կրնար հանդուրժել ձեր արեւել-
եան սովորութիւններուն: 3. Չեմ զարմանար, օտայ

էք, դուք Ֆրանսական նրբութիւնը երբեք չէք կրնար
ըմբռնել: 4. Եթէ ինձ վայելուչ կեանք մը չի պիտի
կրնայիր ապահովել ի՞նչու ամուսնացար: 5. Ազտոտ
օտարական, ես այս կեանքէն զզուեցայ այլևս՝ ամուս-
նալուծութիւնը միակ միջոցն է, որպէս զի՝ քանի
երիտասարդ եմ՝ դեռ բախտ մը ապահովեմ ինձ . . . »:

Մեկնաբանութիւնները աւելորդ են. իմ վերջին
խորհուրդս է հայ երիտասարդներուն՝ կարելին ըրէք
Ֆրանսացիներու բոլոր բարեմասնութիւնները իւրա-
ցնելու համար. միայն թէ՛ չի փորձուիք երբեք Ֆրան-
սուհիներու հետ ամուսնութիւն կնքել . . . :

Անոնք որ՝ անձնամոյ հասարակութենէ տարուած՝
կ'ուզեն ամուրի մնալ ամբողջ կեանքի ընթացքին,
այսպիսիները չեն գիտեր թէ՛ ի՞նչ զժբախտութիւններ
իրենց կը սպասեն ապագային՝ այս ունայն աշխարհիս
մէջ եթէ միակ միւթարութեան վայր մը գոյութիւն
ունի ան ալ կրկին ընտանեկան յարկն է: Նախընտ-
րելի է, որ հայ երիտասարդները իրենց ամուսնու-
թեան մէջ չուշանան կեանքի հաճոյքները կոչուած
ոչնչութիւնները վայելելու պատրուակով՝ և ամուսնու-
թեան նուիրական խորանին առջեւ չի ներկայանան
բարոյսպէս ոչնչացած և մարմնապէս փճացած . . . :

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ

Ֆրանսացի ժողովուրդին հոգեբանութեան և մտայ-
նութեան ծանօթանալ տարրական պարտականութիւն
է, այս հիւրասէր երկրին մէջ բնակութիւն հաստատած

հայ գաղութին համար : Կ'ապրինք այնպիսի միջու-
-վայրի մը մէջ, յարատեւ շփման մէջ կը գտնուինք
այնպիսի ժողովուրդի մը հետ, որ բազմաթուփեան
ո ե է հզր և նմանութիւն չի կրնար ունենալ մեր
անցեալ կենցաղավարութեան հետ, դարերու դրացնու-
թիւնը՝ մեզ ընտանեցուցած էր թրքական բարքերուն,
որուն յարմարցուցած էինք մեր ապրելակերպը, մեր
քաղաքական տնտեսութիւնը, մեր ցեղային դիւրաբոր-
բոք և զիւրահաւատ բնութիւնը ձեռնդ տուաւ, Հա-
միտեան արիւնտա չրջանին, որով ահագին փոս մը
բացուած էր մեր և ախրոյ տարրին մէջ, անկարելի
զարձնելով մեր գրացիական բարոք յարաբերութիւն-
ները թուրքերու հետ, անխուսափելին պատահեցաւ և
այսօր մեզ կը գտնենք երկրի մը մէջ, որուն սեփա-
կանատէրը՝ նկատուած է, աշխարհիս ամենէն բնկերս-
սէր ու մարգասէր ժողովուրդը, պայմանաւ որ՝ մեր
բարքերը պարտագրելու հաւակնութիւնը չունենանք
և մենք իսկ գիտնանք յարմարիլ ու ընտանենալ
Ֆրանսական բարքերուն, նոյն իսկ մեր ազգային ու
անհատական շահերու տեսակէտով :

Յաւալին այն է, որ մեր ժողովուրդը հակամէտ
կ'երեւի Ֆրանսացիին թերութիւնները միայն իւրա-
ցրնելու և ո ե է ձգտում ցոյց չի տար՝ անոր բազմա-
թիւ բարեմասնութիւններէն օգտուելու : Մինք Ֆրան-
սացին կը դատենք արտաքին երեւոյթներէն միայն,
կապկորէն կ'ընդօրինակինք անոր հպուստն ու կա-
պուստը, արտաքին շարժուձեւերը, կը վազենք պարա-
սրահները՝ ժօզէֆինի կամ ժօրժէթի հետ սիրաբանե-

յու երկու վախերու միջև, ասով կր կարծենք թէ՛ Ֆրանսացիիս այլևս զաղանիք մը շունի մեզի համար : Այս սխալ տրամաբանութենէ տարուած՝ ընդօրինակելով հանգերձ այդ բոլոր արտաքին երեւոյթները՝ չենք զաղբիր քննազատել, մեզմէ շատ բարձր ժողովուրդի մը կենցաղավարութիւնը, որուն յաջողութեան զաղանիքը՝ պէտք է փնտռել ուրիշ տեղեր, քան թէ՛ հասարակ պարահանգէսներու և սինեմաներու մէջ :

Ֆրանսացի ժողովուրդին համար, առանց սեռի խտրութեան, աշխատութիւնը կեանքի առաջին պայմանն է . ըստ այս սկզբունքին՝ իւրաքանչիւր մարդ՝ իր ճակտի քրտինքովը պէտք է շահի իր և իրեննեւրուն կեանքը, 15էն մինչեւ 70 տարեկան, նոյն իսկ աւելի, հերիք է որ՝ ու է հիւանդութիւն զինքը անկարողութեան չէ դատապարտած :

Ֆրանսացիին աշխատող ըլլալով հանդերձ՝ խնայող է, պայմանաւ որ՝ այդ խնայողութիւնը իր առողջութեան չի վնասէ :

Ֆրանսացիին իր ցեղին յատուկ փափկանկատութեամբ և ճկունութեամբ կը վիճարանի, քաղաքական ու ընկերային խնդիրներու շուրջ՝ իր ստացած կրթութեան համեմատ՝ կ'աշխատի, կարելի եղածին չափ՝ իր հակառակորդը չի վիրաւորելու, երբ նկատէ որ վիճարանութիւնը ծանր դարձուածք մը կ'աննէ, ժպիտ ի շրթուն՝ կատակելով գիտէ վերջ տալ խօսակցութեան, ո՛ւր, մերիները աթոռներու հարուածներով պիտի վերջացնէին :

Ֆրանսացիին՝ ընդհանուր առմամբ՝ կ'անպիտանայ

ոխակալութիւնը, քէն պահելու սովորութիւն չունի, բարկութեան մը միջոցին՝ կրնայ ցաւալի արտայայտութիւններ ունենայ, բայց քիչ յետոյ՝ պատահածը կը մոռնայ և պատրաստ է միշտ իր հակասակորդին ձեռք երկնցնելու, մինչդեռ՝ մերինները նմանօրինակ ղէպքի մը պահուն, տարիներով անհաշտ կ'ապրին և իրարու հանգէպ թշնամական արարքներէ չեն դազրիր:

Ֆրանսացին կ'ընդունի որ՝ անհատական ազատութիւնն այլ շփ. ու սահման ունի, հրապարակային վայրերու մէջ կը զգուշանայ իր գրօցիներուն նեղութիւն պատճառելէ: Ֆրանսացիէն համար, իւրաքանչիւրին ազատութիւնը կը լրայնայ այնտեղ, ո'ւր ուրիշ մը ազատութիւնը կը սկսի:

Ֆրանսացին՝ վերջին աստիճան կարեւորութիւն կ'ընծայէ քաղաքավարական արտաքին ձեւերուն և օտարը կը դատէ իր արտայայտութիւններէն և հազւելու ձեւէն: Հրեաները դիտակից այս մտայնութեան՝ իրենց ճկնութեամբ՝ գիտեն գրուել Ֆրանսացիին համակրանքը, նոյն իսկ հակահրեայ տարրերու, դժուար չէ ուրեմն՝ մեր բոլոր հայրենակիցներուն՝ իրենց գտնուած միջավայրին յարմարիլ, երբ իրենց Ֆրանսացի գրօցիներուն և ծանօթներուն հանդպին, յուղարկաւորութենէ մը վերադարձող անձի մը գէմքը ցուցադրելու չեն անոնց առջեւ՝ դժուար չէ կարծեմ, ժպտուն երես « Bonjour Madame, bonjour Monsieur, avec plaisir Mademoiselle » մը շոայլել աջ ու ձախ և civilisé մարդու մը տպաւորութիւնը ձգել . . . :

Վ Ե Ր Զ